

1923-1945 YILLARI ARASI TÜRKİYE'DE ALMAN KÜLTÜR POLİTİKALARI VE ETKİLERİ

GERMAN CULTURAL POLICIES AND ITS EFFECTS IN TÜRKİYE BETWEEN 1923-1945

Ayşegül ŞENTÜRK YİĞİT*

Geliş Tarihi/Received:28.03.2024

Kabul Tarihi/Accepted:13.06.2024

ŞENTÜRK YİĞİT, Ayşegül, (2024), "1923-1945 Yılları Arası Türkiye'de Alman Kültür Politikaları ve Etkileri", Belgi Dergisi, S.28, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Yaz 2024/II, ss. 75-100.

Öz

II. Abdülhamit döneminde gelişmeye başlayan Türk-Alman ilişkileri, Bağdat demiryolu projesi ile ekonomik boyutta artarken, uzmanların barışçı nüfuz siyaseti olarak ifade ettikleri politikayla Almanya, Osmanlı topraklarında birçok imtiyaz elde etmiştir. I. Dünya Savaşında müttefik olan Almanya ve Osmanlı Devleti bu savaşı kaybetmiş, Osmanlı Devleti yıkılarak yeni adı ve rejimiyle Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Türkiye ve Almanya arasında ilişkiler 1923 sonrası tekrar başlamış, Alman nüfuzu kısa sürede Türkiye'de I. Dünya Savaşı öncesi konumuna ulaşmıştır. İki ülke arasında ilk resmi görüşmeler 26 Şubat 1924'te Ankara'da başlamış ve Türk-Alman Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma sonrası Türkiye'nin Almanya'ya tarım ürünleri ve sanayi hammaddesi satması ve Almanya'dan sanayi malları almasına dayanan ekonomik ilişkiler bir süre sonra siyasi, askeri ve kültürel boyuta taşınmıştır. Türkiye'nin Darülfünun Reformunu gerçekleştirdiği ve Almanya'da Nasyonal Sosyalistlerin iktidara geldiği 1933'te, Nazi baskısı nedeniyle Almanya'yı terk etmek zorunda kalan Yahudi olan ve olmayan yüzlerce bilim insanı Türkiye'ye davet edilmiş, Alman kültür politikası gereği siyasi bir misyonla 1933 öncesinde ve sonrasında aileleriyle birlikte Türkiye'ye taşınan bu uzmanlar, üniversiteler ve kültür merkezlerinde istihdam edilmişler ve Türk kurumları üzerinde etkili olmuşlardır. Türkiye'nin çağdaşlaşma amacıyla Türk kurumlarının yeniden yapılandırılması sürecinde Alman uzmanlardan yararlanmış olması kültürel açıdan yavaş ilerleyen fakat uzun süreli ve derinlere inen bir sonuç elde etmiş, Alman uzmanların öğrencileri ve haleflerinin, öğrendiklerini Türkiye'de uygulamaya devam etmeleri bu kurumlarda uzun süre devam edecek olan Alman kültürünün etkisini kaçınılmaz hale getirmiştir.

Bu çalışmada 1923-1945 yılları arası Almanya'nın eğitim, sanat, spor kurumları ve dil üzerindeki kültür politikası ve propagandalarıyla, Türkiye'de oluşan Alman kültür nüfuzu ve etkisi; arşiv belgeleri, gazeteler ve inceleme eserlerden faydalanılarak ele alınmış, iki dünya savaşı arası yıllarda Türk-Alman ilişkilerinin temel karakteri ile ilgili bulgulara ulaşmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk, Alman, Kültür, Nüfuz, Propaganda.

* Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, aysegulsenturk@sdu.edu.tr, (<https://orcid.org/0009-0009-7851-5833>).

Abstract

While Turkish-German relations, which started to develop during the reign of Abdulhamid, increased economically with the Baghdad railway project, Germany gained many privileges in the Ottoman lands with what experts describe as a policy of peaceful influence. Germany and the Ottoman Empire, which were allies in World War I, lost this war; the Ottoman Empire collapsed, and the Republic of Türkiye was established with its new name and regime. Relations between Türkiye and Germany resumed after 1923, and German influence in Türkiye reached its pre-World War I position in a short time. The first official negotiations between the two countries started in Ankara on February 26, 1924, and the Turkish-German Friendship Treaty was signed. After the agreement, economic relations based on Türkiye selling agricultural products and industrial raw materials to Germany and purchasing industrial goods from Germany quickly moved to the political, military, and cultural dimensions. In 1933, the same year that Türkiye carried out the university reform and the National Socialists came to power in Germany, hundreds of Jewish and non-Jewish scientists who had to leave Germany due to Nazi pressure were invited to Türkiye with a political mission in accordance with the German cultural policy before 1933. These experts, who later moved to Türkiye with their families, were employed in universities and cultural centers and had an impact on Turkish institutions. Türkiye's use of German experts in the process of restructuring Turkish institutions for the purpose of modernization has achieved a slow but long-lasting and deep-rooted result in cultural terms. The fact that the students and successors of German experts continued to apply what they learned in Türkiye made the influence of German culture inevitable in these institutions, which will continue for a long time.

In this study, Germany's cultural policy and propaganda on education, art, sports institutions, and language in Türkiye between 1923 and 1945, as well as the German cultural influence in Türkiye, are discussed using archive documents, newspapers, and review works. It has been tried to reach findings about the basic character of Turkish-German relations in the years between the two world wars.

Keywords: *Turkish, German, Culture, Influence, Propaganda.*

Giriş

Osmanlı Devleti, 16. yüzyıl sonlarında devlet sistemi ve sosyal yapısında başlayan aksamalar sonucu duraklama devrine girmiş, 1699 Karlofça Antlaşmasıyla ilk kez toprak kaybederek gerilemeye başlamıştır. Geleneksel Doğu-Batı siyaseti yanında kuzeyden Çarlık Rusya tehdidi ile de karşı karşıya kalan Osmanlı Devleti, hızlanan toprak kayıplarını önlemek amacıyla İngiltere, Fransa ve Çarlık Rusya gibi devletlerin kendi aralarındaki çıkar çatışmalarından faydalanarak uluslararası alanda bir “denge politikası” izlemiştir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi, ciddi toprak kayıplarını beraberinde getirdiği gibi Ayastefanos Antlaşmasının yerini alacak olan Berlin Kongresi ve aynı adla imzalanan antlaşmayla ağır bir darbe yiyen Osmanlı Devleti tarihi bir dönüm noktasına gelmiştir. İngiltere’nin Osmanlı toprak bütünlüğünü korumayı amaçlayan politikadan vazgeçmesi, Fransa ve Rusya’nın yöneldikleri dış politika ve yönelimlerin Osmanlı devletine yaşam şansı bırakmayacak şekilde değişmesi, Osmanlı yöneticileri tarafından anlaşılmış ve Osmanlı Devleti bu sebeple Almanya’ya yaklaşmaya başlamıştır¹. 1761’de imzalanan Dostluk Antlaşması ile başlayan Osmanlı-Almanya (Prusya) ilişkileri, Osmanlı’nın ordunun modernizasyonu için istediği uzmanların gelişiyile gelişmeye başlamış, II. Abdülhamit döneminde bu ilişkiler daha da artmıştır. 1870’te Fransa ile yaptığı savaşı kazanarak birliğini tamamlayan Almanya’dan Osmanlı Devleti’nin daveti üzerine ilk şansölye Otto von Bismarck döneminde gelen subaylar, Osmanlı ordusunda ordunun güçlendirilmesi işiyle uğraşmışlar, aynı zamanda Alman silah sanayisine Osmanlı pazarının kapılarını da açmışlardır. O zamana kadar İngiliz ve Fransız şirketlerinin denetiminde olan silah satışı, Alman subaylarının yoğun çabalarıyla Mauser, Loewe, Krupp gibi Alman silah firmalarına geçmiştir. Askeri ilişkilerin yanında ekonomik ve siyasi alanda ilişkilerin aktif hale gelmesi II. Wilhelm ile başlayacaktır. Yayılımcı bir siyaset güden II. Wilhelm, Alman dış politikasında ciddi bir dönüşümü başlatmış, bu dönüşümde Rusya’ya açıkça cephe alınırken, Osmanlı Devleti’nin kaynaklarından barışçıl yollarla yararlanmak amaçlanmıştır². Osmanlı devletini iki kez ziyaret eden II. Wilhelm, ilk ekonomik imtiyazı demiryolları ile ilgili olarak 1888’de almıştır. II. Wilhelm önderliğinde emperyalist yayılımcı politikalar demiryolu projeleriyle hayata geçirilirken, Alman İmparatorluğu ile yapılacak ittifakın devletin ömrünü uzatacağı umudu II. Abdülhamit’i bu projelerin en büyük destekçisi yapmış, demiryolu projeleri bir devlet politikası haline dönüştürülmüştür³.

Almanya’nın Osmanlı Devleti’ne olan ilgisi sadece II. Wilhelm’in yayılımcı politikası ile ilgili değildir. Genelde Osmanlı Devleti topraklarına özelde ise Anadolu’ya Alman göçmenler yerleştirme meselesi 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gündeme gelmeye başlamıştır⁴. Araştırmacıların “*barışçı nüfuz siyaseti*” adını verdikleri –ki bu nüfuz çabası, kendiliğinden oluşan ve gelişigüzel gerçekleşen bir hareket olmayıp ana fikri ve çerçevesi Alman fikir adamlarına, karar alıcılığı ve yürütücülüğü Alman siyasetçilerine ait olup bir

¹ İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Alman Nüfuzu*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s.50.

² Ortaylı, *a.g.e.*, s.52.

³ Bağdat Demiryolu projesi, uluslararası alanda oldukça etkili olmuş, yapım çalışmaları ilerledikçe siyasî karakteri daha fazla ön plana çıkan proje, Avrupa devletleri ve Rusya arasında çok ciddi siyasî çekişmelere neden olurken I. Dünya Savaşı öncesindeki siyasî kutuplaşmayı da hızlandırmıştır. Remzi Avcı, Sömürünün Ulaşım Aygıtları Bağdat Demiryolu Özelinde Alman Emperyalizmi, *Mukaddime*, 6 (2), 2015, ss.263-282, s.264.

⁴ Hadi Belge, Alman Kolonyal Politikaları ve Protestan Misyonerliği İçin Bir Örnek: Amasya Atabey Çiftliği (1879 -1919), *Journal of History Studies*, p. 49-75, November 2018, s.57.

proje ciddiyeti ve hassasiyeti ile oluşturulmuştur- girişimlerle⁵ Osmanlı topraklarının kapıları Alman siyasetçi, sanayici ve iş adamlarına açılmış, pek çok Protestan misyoner Osmanlı topraklarına gelmiştir⁶.

Almanya'dan Osmanlı topraklarına ilk bilinçli kolonyal göç hareketinin 1887'de Romanya topraklarına gerçekleştiği düşünülmektedir. Ancak Avusturya ve İsviçre gibi çeşitli Alman beyliklerinden Osmanlı topraklarına gelenlerin tarihi II. Mahmut'a kadar gitmektedir⁷. 1845'te Badenli doküma tüccarı olan Carl Mez'in Amasya'da yapmış olduğu bir yatırım çerçevesinde yaşanan nüfus hareketliliği ile bir kolonileşme başlamış, bu yatırım sonucu aynı yıl fabrikaya dönüşen işletme için İtalya'dan ustalar ve Almanya'dan çalıştırılmak üzere usta ve işçiler getirtilmiştir. Çalışmak amacıyla ailelerini de yanlarında getiren bu insanlar, Amasya'da bir Alman kolonisi oluşturmuşlardır⁸. Bu faaliyetlerle birlikte Türk topraklarında Alman ticari etkinliklerini ve Alman nüfuzunu daha çok artıran olay Osmanlı Devleti'ne gelen askeri uzmanlar ve Bağdat demiryolu projesi ile olmuştur. Demiryolu projesi, Balkanlar vasıtasıyla İstanbul üzerinden Asya pazarlarına ulaşmayı hedefleyen Almanya'ya⁹ önemli çıkarlar sağlamış¹⁰, daha önce İngiltere'nin elinde olan Osmanlı demiryolu ağının inşaatı, aşamalı olarak Alman firmalarının kontrolüne geçmiş ve Almanya, Osmanlı Devleti'nden büyük imtiyazlar almayı başarmıştır¹¹. Bağdat demiryolu projesi ile Alman eğitim ve sosyal tesislerini yöneten Almanların gelişiyle birlikte İstanbul'da hatırı sayılır bir Alman kolonisi oluşmuş, Almanlar Beyoğlu'nda dükkân ve restoranların¹² yanı sıra kulüpler açmaya başlamışlardır. Ayrıca 1882'den 1914'e kadar gerek Osmanlı Devleti'ne gelen Alman askeri heyetleri, gerekse de Almanya'ya eğitim için giden Türk subayları sayesinde Osmanlı ordusu içinde de ciddi bir Alman nüfuzunun oluşumu sağlanmıştır. Alman toplumunun Türkiye'deki bir tür yansıması olan bu koloniler, 1914 öncesi İstanbul, Ankara, Bursa, Eskişehir gibi kentlerde devlet kurumlarında, orduda, askeri okullarda, öğretmen ve uzman olarak görev yapmışlardır. Koloniler liberal, komünist, sosyal demokrat ya da Yahudi Alman olan ve olmayan sığınmacılar yanında diplomatlar, ekonomik sığınmacılar, misyonerler, milliyetçi-muhafazakar (sonraki yıllarda Nasyonal Sosyalist), politik yönelimi olmayanlar şeklinde geniş bir kesimi oluşturmuştur. I. Dünya Savaşını izleyen yıllarda çeşitlilik gösteren Alman toplumu, farklı görüş ve düşüncelerini Türkiye'de temsil etmiş ve bunların bir şekilde propagandası yapılmıştır¹³. Düşünce, görüş ve onlara bağlı değerleri kontrol ederek değiştirmeyi hedefleyen propaganda; kişilerin ya da toplumların tutum ve davranışlarını etkilemeye yönelik yapılan sistemli çalışmalardır. Bu çalışmaların hedefi halkı kendi tarafına çekmek amacıyla birçok

⁵ Latince "colonia" sözcüğünden gelen koloni kelimesi, yeni bir yöreye yerleşen, anayurtlarına tabi halde ya da onunla bağlantısını koruyarak bir topluluk oluşturan bir grup insan anlamına gelmektedir. Ania Loomba, *Koloniyalizm Postkolonyalizm*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000, s.19. Burada kullanılan koloni kavramı sömürge anlamında değil, bölgede yaşayan yabancı insan topluluğu manasındadır. Fahri TÜRK- Emirhan KAYA, *Türk-Alman İlişkileri Bağlamında Anadolu'da Alman Göçmenler: Amasya Örneği*, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.21, S.2, Aralık 2019, ss.683-713, s.687.

⁶ Belge, *a.g.m.*, s. 50.

⁷ J.M.A.H. Maessen, *Building Beyoğlu: Histories of palace in a central district in İstanbul*, *University of Amsterdam*, Thesis, yıl yok, s.103.

⁸ Belge, *a.g.m.*, s.51.

⁹ Mehmet Taş, *Bağdat Demiryolu Hattı*, Atayurt Yayınları, Ankara, 2021, s.108.

¹⁰ Mediha Akarslan, *Türk-Alman İlişkileri*, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.13, S.1-2, 1992, ss.161-166, s.163.

¹¹ Bilal Furkan Onursal-Doğacan Başaran, *Bağdat Demiryolu Projesi Üzerinden Almanya'nın Barışçıl Nüfuz Etme Stratejisine Dair Okuma*, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, S.2, Aralık 2020,ss.325-358, s.351.

¹² Ortaylı, *a.g.e.*, s.163

¹³ Oktay Hekimler, *Türkiye Almanya İlişkilerinde Nasyonal Sosyalist Almanya'dan Türkiye'ye Sığınan Aydınların Etkisi*, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, C.21,Özel Sayı, ss.876-898, s.881.

yöntemin denenmesidir¹⁴. Başka bir deyişle kitlelerin duygu, tutum ve davranışlarının istenilen bir konu etrafında manipüle edilmesi olarak ifade edilmekle birlikte propaganda, mevcut eğilimleri ve inançları güçlendirmek üzere özellikle Nazi Almanyası döneminde şekillenen bir siyasal iletişim biçimi haline gelmiştir¹⁵. Propagandanın da katkısıyla Alman iktisadi, siyasi, askeri nüfuz alanı Osmanlı döneminde gerçekleşirken, kültürel nüfuzun tutunması ise cumhuriyet döneminde daha mümkün olacaktır. Bir örnek olmak üzere, diğer Avrupa devletleri gibi Almanya da Osmanlı coğrafyasında Alman okulları¹⁶ açmıştır fakat bu okullarda dini propaganda yapılmamış, bunlar daha çok iktisadi ve siyasi nüfuzun sağlanmasına hizmet etmişlerdir. Mali ittifaklar sistemiyle siyasi ve ekonomik olarak Osmanlı Devleti’nde nüfuz kuran Almanya, bunun sonucu I. Dünya Savaşında Osmanlı’yı yanına alabilmeyi başarmıştır. Gerçi bu birliktelik Osmanlı açısından da İngiltere ve Fransa’nın değişen politikaları sebebiyle bir Alman baskısıyla olmamıştır. Baskıyla denilemeye de bu zorunlu müttefiklik, 1923 sonrasında da ekonomik olarak devam edecektir. İki dünya savaşı arası yıllarda Almanya özellikle kültürel nüfuz oluşturma ve propagandaya fazlasıyla önem vermiş ve kültürel-ideolojik değerleri propaganda unsuru olarak kullanmıştır. II. Dünya Savaşına kadar özellikle eğitim, kültür merkezleri, gazeteler vasıtasıyla yapılan propagandaya, savaş yıllarında dönemin önemli bir kitle iletişim aracı olarak radyo da eklenmiş, Adolf Hitler ve propaganda bakanı Joseph Goebbels kendi düşüncelerini halka kabul ettirmek ve onları istedikleri davranışlara yönlendirmek için radyoyu bilinçli bir şekilde kullanmışlar¹⁷ ve yapılan propaganda içerikli yayınların etkili olduğu görülmüştür¹⁸. Ayrıca Türkiye de dahil Orta Doğuda Alman propagandasına ivme kazandırmak üzere 29 Eylül 1936’da “Deutscher Orient-Verein (Alman Şark Derneği)” kurulmuştur¹⁹.

Gerek İmparatorluk dönemi gerekse de Cumhuriyet dönemi Türk-Alman ilişkileri ile ilgili pek çok değerli çalışma yapılmış olmakla birlikte, bu çalışma özellikle 1923-1945 yılları arası Almanya’nın Türkiye’de eğitim, sanat, spor kurumları ve dil üzerindeki politika ve propagandalarıyla, Türkiye’de oluşan Alman nüfuzu ve bunun Türk kültürü üzerindeki etkisini arşiv belgeleri, gazeteler ve inceleme eserlerden faydalanarak ele almayı hedeflemektedir. Çalışma kapsamında incelenen belgeler ve eserler analiz edilerek, iki dünya savaşı arası yıllarda Türk-Alman ilişkilerinin temel karakteri ile ilgili bulgulara ulaşılmaya çalışılmıştır.

1923-1933 Yılları Arası Türk-Alman İlişkileri

1923-1945 yılları arasında Türk-Alman ilişkilerinin fazla olmadığı hakkındaki yaygın görüşün aksine, bu yıllar siyasi, ekonomik ve kültürel boyutta ilişkilerin yoğun olarak yaşandığı yıllardır. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Almanya Türkiye’de iktisadi nüfuzu ile birlikte zamanla kültürel olarak da ağırlığını koymaya başlayacaktır. Bunun başlıca sebebi; Lozan Antlaşması’nda İngiltere ve Fransa ile çözüme kavuşturulamamış

¹⁴ Ali Kaşığıuşun-Mustafa Çolak, Savaş ve Propaganda: Birinci Dünya Savaşı’nda Alman Propagandası, *History Studies*, Volume 6, Issue 5, September 2014, ss.157-176, s.157.

¹⁵ Esra Bozkanat, Algı Yönetimi ve Propaganda: Nazi Almanyası Üzerinden Bir Değerlendirme, *Marmara Üniv. Öneri Dergisi*, C.16, S.55, 2021, ss. 74-94, s.75.

¹⁶ 1868’de Alman-İsviçre Burjuva Okulu olarak açılan bu okul, günümüzde İstanbul Özel Alman Lisesi olarak eğitim öğretim faaliyetlerine devam etmektedir. *Alman Federal Cumhuriyeti Başkonsolosluğu ve İstanbul’daki Alman Kuruluşları*, AFCB Basın ve Halkla İlişkiler Dairesi Yay., İstanbul, 2020, s.35.

¹⁷ Vakit gazetesine yansıyan bir haberde Goebbels’in konuşmalarına yer verilmiş, bir konuşmasında radyonun bir eğlence aracı değil önemli ve modern bir siyasi propaganda vasıtası olduğunu belirttiği ifade edilmiştir. *Vakit*, 3 Eylül 1933, s.10.

¹⁸ Metin Kasım, Hitler Döneminde Propaganda Aracı Olarak Radyo, *Selçuk İletişim*, 2011, C.6,S.4, ss.64-75,s.73.

¹⁹ Yavuz Özgüldür, *Türk-Alman İlişkileri (1923-1945)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1993, s.186.

meseler sebebiyle gelişme ve kalkınma hedefi olan Türkiye'nin bu ülkelerle diplomatik ve ekonomik ilişkiler kuramaması, Almanya'nın ise savaş sonrasında endüstrisinin hammadde ihtiyacını karşılayarak ekonomisini düzeltme hedefi ve Türkiye ile yeniden diplomatik ve ekonomik ilişki kurmak istemesidir²⁰. Bu karşılıklı gereksinim sonucu iki ülke arasında ilk resmi görüşmeler 26 Şubat 1924'te Ankara'da başlamış ve Türk-Alman Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma sonrası Türkiye'nin Almanya'ya tarım ürünleri ve sanayi hammaddesi satması ve Almanya'dan sanayi malları almasına dayanan ekonomik ilişkiler, 1924-1929 yılları arasında istikrarlı bir şekilde gelişmiştir. Almanya Türkiye'nin ihracatında 1925-1931 yılları arasında 1927-28 yılları hariç, ikinci sırada ülke olma özelliğini korumuş, Türkiye'nin ithalatında ise 1927'den itibaren daima birinci sırada yer almıştır²¹. Kayseri'de bir uçak ve uçak motoru fabrikası kurulmasına ilişkin projeyi gerçekleştirecek olan Junkers firmasının içinde bulunduğu mali zorluğa rağmen, Alman devlet desteği ile proje tamamlanmış ve 6 Ekim 1926'da Kayseri Uçak Fabrikası açılmıştır. Bağdat demiryolu 1928'de yapılan anlaşma ile millileştirilirken, Almanya'da Krupp şirketinin kurulmasının ardından Alman sermayesi yeniden demiryolları alanına girmiş, Türkiye'ye kredi karşılığında Alman demiryolu malzemesi sevkiyatına ilişkin anlaşma 6 Ağustos 1930'da imzalanmıştır²². 1920-1930 yılları arasında anonim şirketlerde de Alman sermayesinin ağırlığı göze çarpmaktadır. Civa ve krom madenleri için Almanlara ruhsat verilirken²³, bu yıllarda Alman sermayesiyle finanse edilen şirketler ise şunlardır: Elektrik-Radio TAŞ (Siemens), AEG, Ankara Elektrik TAŞ, Ergani Bakırı TAŞ, Adapazarı Madenleri TAŞ²⁴.

Türk-Alman ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcı kabul edilen 1924 Antlaşması sonrası ekonomik ilişkiler gelişmekle kalmamış, Türkiye'de yaşayan azınlıklardan ve yurt dışından davet edilen uzmanlardan faydalanılması amacıyla Alman subayları, bilim insanları, doktorlar, sanatçılar, sporcular ve mimarlar, Türkiye'de çağdaş bir eğitim, kültür ve bürokrasi inşa etmek üzere davet edilmiştir. Nitekim 1924 Antlaşmasından kısa bir süre sonra Dâhiliye Vekâletini düzenlemek için Almanya'dan bakanlıkta çalışmak üzere Schmidt ve Max Mühl dışında, hayvancılık alanında Doç. Dr. Karl Julius Horn, Fritz Neumann, ormancılık alanında uzman Bernhard, mühendis Spetzler, ziraat alanında Prof. Dr. Friedrich Falke²⁵ madencilik alanında Heinrich Deutsch, tıp doktoru Franz Burchard ile öğretmenler ve hemşirelerin Türkiye'ye davet edilerek göreve başladıkları arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır²⁶. Bu uzmanlar dışında Versay Antlaşması'yla Almanya'nın silahsızlandırılması sonucu bazı kara subayları başka ülkelere ve Türkiye'ye gelmiş ve kendi alanlarında çalışmışlardır. Almanya'dan Türkiye'ye alanında uzman kişilerin gelişi kadar, Türkiye'den Almanya'ya giden öğrenciler de önemlidir. Nitekim Türk hükümeti 1924 Antlaşmasından kısa bir süre sonra Türk askeri öğrencilerinin ve subaylarının Almanya'da eğitim görmelerini sağlamak üzere girişimlerde bulunmuştur. Askeri alanda Genel Kurmay Başkanlığı'nın eğitim öğretim kısmının başkanı General Hüseyin Hüsnü Emir Erkilet, Eğitim Bakanlığında uzman görevli üsteğmen Abdullah Bey ve bir grup yetkili ile Berlin'e gitmiş ve 28 Haziran 1927'de askeri eğitim ve askeri mühendislik bilgisi almak üzere, teknik

²⁰ Özgüldür, *a.g.e.*, s.35.

²¹ Cemil Koçak, *Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)*, TTK, Ankara, 1991, s. 90-92.

²² Koçak, *a.g.e.*, 58-70.

²³ *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (BCA), Fon Kodu:30-18-1-2, Yer No:10-22-18, BCA, Fon Kodu:30-18-1-2, Yer No:6-51-3, BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer No: 11-39-17.*

²⁴ Barbara Radt, *Geschichte der Teutonia Orient-Institut der DMG*, İstanbul, 2001, s.88.

²⁵ Koçak, *a.g.e.*, s. 39-41.

²⁶ *BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer No:3-24-12, Fon Kodu:30-18-1-2, Yer No:6-51-3, Fon Kodu:30-18-1-2, Yer No: 8-5-1, 9-18-4, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer No:9-19-17.*

okulun müdürü ile görüşmüştür²⁷. Olumlu sonuçlandığı anlaşılan görüşme sonrası Ağustos 1927’de 16 öğrenci teknik askeri eğitim almak üzere Almanya’ya gönderilmiştir²⁸.

1924 Antlaşmasını, 12 Ocak 1927’de imzalanan Karşılıklı İkamet ve Ticaret Antlaşması izlemiştir. Bu antlaşma ile iki ülke ticari ilişkilerinin geliştirilmesinde Alman ve Türk vatandaşlarının karşılıklı olarak iki ülke topraklarında hangi hukuki şartlar ve garantilerle ikamet edecekleri belirlenmiş, her iki ülkenin vatandaşlarının karşılıklı olarak ikamet etme, gidip gelme ve birbirlerinin topraklarına yerleşme konularında tam bir serbestlik içinde hareket edebilmesi amaçlanmıştır. Antlaşmanın sekizinci maddesinde birinin ülkesine yerleşmek ve ikamet etmek maksadıyla gelen diğer ülke vatandaşının, yerli halkın yapabildiği her türlü ticaret, meslek, sanat ve benzeri faaliyetleri yapabilmesi ve herhangi bir özel vergilendirmeye tabi tutulmayacağı belirlenmiştir. İki yıl yürürlükte kalan bu antlaşma ile iki ülke arasındaki serbest dolaşım, yerleşme ve ikamet serbestisi sayesinde ilişkilerin gelişmesi hedeflenmiştir²⁹. Türkiye’nin ilk sağlıklı verilerini sunan 1927 nüfus sayımına göre Türkiye’de Alman nüfusu 1398 kadın, 1325 erkek olmak üzere toplam 2306³⁰, 1935’te ise 2152’dir³¹.

Almanların Türkiye’ye yerleşmesine kanuni bir zemin oluşturan bu antlaşmaya rağmen gelenlerin Türkiye’de yaşadıkları süre içerisinde siyasi faaliyette bulunmaları yasaklanmış, 1932’den itibaren ancak resmi sözleşmede belirlenen belli mesleklerde ve alanlarda çalışabilmek imkânına sahip olmuşlardır. Bu nedenle 1933’ten itibaren rejime muhalif ya da Yahudi kökenli Alman mültecilerin Türkiye’de Nazi eğilimli Almanlar ile yan yana çalışmak durumunda kaldıkları da olmuştur³². Bu uzmanların bazılarında Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasının kuruluş sürecinde faydalanılmış³³, bazıları da silah, inşaat ve sağlık sektöründe çalışmıştır³⁴.

1927 Antlaşmasını daha sonra 1929’da Hakem ve Uzlaşma Antlaşması ile Karşılıklı Konsolosluk Antlaşması takip etmiştir³⁵. Artan ekonomik ilişkiler ve davet edilen uzmanların varlığı, Türkiye’de eğitim ve kültür alanında Alman nüfuzunun artmasını beraberinde getirmiştir.

1933 sonrası Türk-Alman ilişkilerinde Alman Nüfuzu ve Türk Kurumlarına Etkisi

1923-1933 yıllarında Türk-Alman ilişkilerine bakıldığında bu ilişkilerin daha çok ekonomik düzeyde geliştiği, farklı alanlarda uzmanların Türkiye’de istihdam edildiği görülmekle birlikte, 1933 yılı iki ülkenin iç ve dış politikalarının değiştiği önemli bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Bu değişimin en önemli sebebi Almanya’da Adolf Hitler’in iktidara gelmesidir. 1929 Dünya Ekonomik krizi Almanya’da Nasyonal Sosyalistlere (NSDAP) iktidar yolunu açmış, I. Dünya Savaşından kalma tamirat borçları, artan vergiler, Versay Antlaşması’nın oluşturduğu rahatsızlık, Yahudi-Rus düşmanlığı ve üstün ırk tartışmalarının da etkileriyle durumu lehine çeviren Nasyonal Sosyalist Parti, 1932’de yapılan seçimlerde

²⁷ Koçak, *a.g.e.*, 17-48.

²⁸ Erhan Çiftçi, *Prusya’dan NATO’ya Türk Ordusunda Batı Etkisi 1880-1960*, Kronik Yay., İstanbul, 2022, s.178.

²⁹ Özgüldür, *a.g.e.*, s. 37-38.

³⁰ Mustafa Köse, 1927 Nüfus Sayımı ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi, *Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ens., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, 2010, s.180.

³¹ II. Dünya Savaşı sonrası bu rakam 1027’ye düşmüştür. Mustafa Yakar- İlğay Südaş, “Türkiye’de Yabancı Nüfusun Yeni Coğrafyaları”, *Ege Coğrafya Dergisi*, 28 (2), 2019, İzmir, ss. 129-164, s.142.

³² Hekimler, *a.g.m.*, s. 883

³³ Koçak, *a.g.e.*, s. 94

³⁴ İlhan Tekeli- Selim İlkin, *Max von der Porten und Die Entstehung der Staatlichen Wirtschaftunternehmen in der Türkei*, Friedrich Ebert Stiftung, İstanbul, Turkey, 1993, s.14.

³⁵ BCA, *Fon Kodu:30-18-1-2, Yer No: 4-31-12*.

230 milletvekilliği kazanarak büyük bir başarı elde etmiştir. Nazi iktidarı, diğer tüm partileri yasaklamış, Hitler dönemiyle başlayan Nazileştirme faaliyetleri, 1933'ten itibaren tüm Almanya'ya yayılmış, parti, toplumu tümüyle etkisi altına almış ve gizli polis teşkilatı "Gestapo" yardımıyla Alman vatandaşlarının faaliyetleri denetlenmiştir³⁶.

Hitler, Alman jeopolitikçi Karl Haushofer'in "Hayat Alanı" teorisini ülkesinin resmi ideolojisi olarak benimsemiş ve iktidarda olduğu süre içinde bu teoriyi gerçeğe dönüştürmek için çalışmıştır³⁷. Bu teori Almanya'daki yeni rejimin Türkiye'ye olan ilgisini de artırmış, Atatürk Türkiye'sinin Balkan ülkeleri, SSCB ve Ortadoğu ülkeleri ile kurduğu ilişkilerde elde ettiği başarı Almanya nazarında Türkiye'nin önemini artırmıştır. Almanya açısından jeopolitik konumu yanında Türkiye'nin önem arz etmesinin bir sebebi de dünya egemenliği için savaşmaya hazırlanan ve tüm Güneydoğu Avrupa'yı bir ekonomik hammadde deposu olarak gören Almanya'nın, ihtiyacı olan krom ve pamuk gibi hammaddeler için Türkiye'ye duyduğu ihtiyacı artmasıdır³⁸.

Atatürk, Hitlerin savaş çıkaracağını öngörmesine rağmen İsmet İnönü'nün Hitler rejimine karşı olumlu olmasının sebebi ticari ilişkilerden kaynaklanmıştır³⁹. Türkiye ve Almanya, 27 Mayıs 1930 tarihli Türk-Alman Ticaret Antlaşması ve 1933 tarihli protokol ile dengeli bir ticaret ve ödeme işlemleri ilkesini kabul etmiş, Kliring sisteminin⁴⁰ esasını teşkil eden bu protokol ile Türkiye Almanya'ya hammadde sattıkça karşılığında Almanya'nın sanayi mallarını almak zorunda kalmıştır. Tüm Balkan ülkelerinde aynı politikayı uygulayan Almanya'nın, stratejik hammaddeleri olarak bu ülkeleri kendisine adeta bağımlı hale getirmesi, siyasal yakınlaşmayı da beraberinde getirmiştir⁴¹. İngiltere ve Fransa'nın hammaddelerini sömürgelerinden karşılması Türkiye'yi mecburen Almanya'ya yakınlaştırmış, güçlü bir makine sanayi kuramamış olan Türkiye yedek parçaları, Alman firmaları tarafından kurulan işletmelerden almak zorunda kalmıştır⁴². Hitler, adını verdiği III. Reich döneminde -Kutsal-Roma Germen İmparatorluğu I. Reich, Bismarck dönemi

³⁶ Sabit Dokuyan, İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türk Alman İlişkileri ve Bu Sürece Milliyetçi-Turancı Görüşlerin Etkileri, *Erciyes Üniv. Sosyal Bilimler Ens., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri* 2009, s.28.

³⁷ Ali Hasanov, *Jeopolitik*, Babiali Kültür Yay., İstanbul, 2012., s.78, Nasyonal sosyalizm ve Hitler arasındaki ilişkinin anahtar sözcüğü olan Hayat Alanı teorisinin ortaya çıkışı ve ona atfedilen anlam Haushofer ile olmaması, daha önce bu kavramı ilk kez Friedrich Ratzel kullanmıştır. Bu kavram bir halkın biyolojik, kültürel ve ekonomik varoluşu ve gelişimi için gerekli olan mekânı ifade etmekte olup, Haushofer tarafından anlamı genişletilerek başka devletlerin toprağını ele geçirme veya koloniler elde etmeye yönelik emperyalist veya kolonyalist dış politikanın meşrulaştırma aracı olarak kullanılmıştır. Yılmaz Tezkan-M. Murat Taşar, *Dünden Bugüne Jeopolitik Dünya ve Türkiye*, Ülke Yay., İstanbul, 2002, s.59.

³⁸ Johannes Glasneck, *Türkiye'de Faşist Alman Propagandası*, Onur Yay., Ankara, 1968, s.63.

³⁹ Radt, a.g.e., s.93.

⁴⁰ Clearing (Kliring) kelime anlamı olarak temizlemeye denk gelirken ödeme ve sistemlerinde mahsuplaşma, mutabakat işlemlerine karşılık gelmektedir. Ülkeler arasında kliring işlemleri ya bir kamusal şirket üzerinden ya bir ofis üzerinden veya merkez bankaları üzerinden gerçekleştirilmektedir. Takasta mallar genelde birbiri ile alakasızdır ve teslim süreleri iki yıla kadar çıkabilmektedir. Cüneyt Dirican, Dış Ticarete Ulusal (Yerli) Para Cinsinden (Kliring) Takas ve Ödeme İşlemlerinin Uygulanabilirliği: Türkiye Uygulaması İçin Durum ve Gereksinimler, *Special Issue on Applied Economics and Finance, Journal of Yaşar University*, C.14, ss.48-61, 2019, s.51. Türk-Alman protokolüne göre, iki tarafın merkez bankaları emtia işlemlerini karşılıklı olarak kaydedecekler, yine karşılıklı olarak hesap açacaklar ve emtia teslimatına ilişkin fatura bedellerini bu hesaplardan ödeyeceklerdi. Bir ülkeden mal ihraç edenler parasını kendi ülkesinin Merkez Bankası'ndan alacak, mal ithal edenler ise fatura karşılığını kendi ülkesinin Merkez Bankası'na yatıracaktı. Böylece ticaret döviz kullanmadan gerçekleşecekti. İlhan Tekeli-Selim İlkin, İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı *Türkiyesi*, C.2, İletişim Yay., İstanbul, 2016, s.213.

⁴¹ Tekeli-İlkin, İktisadi..., C.2, s.213.

⁴² Dış İşleri Bakanlığının açıklamalarına göre Alman şirketleri II. Dünya Savaşı'na kadar Türkiye'de sanayinin yüzde seksenini kurmuştu. Bu da Ankara hükümetini Almanya ile denge ve işbirliği sağlama yoluna götürüyordu. Glasneck, a.g.e., s.68,70.

II. Reich ve Hitler dönemi III. Reich olarak adlandırılmaktadır.⁴³ Alman savaş sanayi için hammadde satıcısı elde etmek üzere 1936’da Balkanlara, Türkiye’ye ve İran’a ziyaretlerde bulunmuştur. 1933 sonrası başlayan İngiliz-Alman rekabetinin ağırlığını üzerinde hisseden Türkiye’de, 1934’te Ekonomi Bakanlığı tarafından davet edilen ve başlarında Dr. Max von der Portens’in bulunduğu dört kişilik bir grup Türkiye’nin sanayi kalkınmasını Alman şirketlerinin çıkarlarına aykırı düşmeyecek şekilde yöneterek İngiliz rakiplere güçlük çıkarmaya çalışmıştır⁴⁴. Her ne kadar Almanya’nın Türkiye üzerindeki etkisini kırmak için Karabük Demir Çelik fabrikasının finansmanı 1936’da İngiltere adına Brasseret şirketi olmuş⁴⁵ ve sonrasında İngiltere ile kredi anlaşmaları imzalanmış, bu durum Avrupa basınında Almanların etki alanı oluşturma mücadelesinde İngilizlere karşı bir kaybı olarak yorumlanmışsa da⁴⁶ savaşa hazırlanan Almanya için en önemli konuyu Türkiye’den aldığı krom oluşturmıştır.

Almanlarla yapılan ticari antlaşmaya bağlı serbest ithalat listesinin ticari ihtiyaçlara uygun olarak değiştirilmesi için Hariciye Vekâleti tarafından bir protokol hazırlanmış⁴⁷, 1938’de yeni bir ticaret antlaşması imzalanmıştır⁴⁸. 1933 sonrası ilişkilerin bu şekilde yoğunluk kazanması Alman mallarıyla birlikte yeni Alman uzmanların Türkiye’de özellikle İstanbul ve İzmir’de yerleşmelerini beraberinde getirmiştir. Bu uzmanlar Alman kültür politikası gereği olarak ve siyasi bir işlev ile Türkiye’de görevlendirilmiş ve Türkiye’ye taşınmışlardır.⁴⁹ İki ülke rejimi arasında paralellik kurmak ve Hitler ile Atatürk’ün lider ve ideolojik özelliklerini benzetmek şeklinde kendi basınında yazılar yazarak propaganda yapan Almanya, 22 Ağustos 1933’te Berlin’de çıkan Deutsche Allgemeine Zeitung adlı gazetede de “Gazinin Eseri” başlıklı bir makale yayımlamış ve bu makalede Lozan Antlaşması’nı, Trianon ve Nöyyi gibi antlaşmalarla kıyaslayarak, Atatürk’ün eseri olan Türkiye Cumhuriyeti’nin ekonomi, siyaset ve demir yolları hakkında övgü dolu cümleler kullanmıştır⁵⁰. Alman kültür nüfuzunun sağlanması amacıyla Latin alfabesi ile ilk Türkçe Almanca sözlük 1931’de Alman lisesi öğretmenlerinden Heuser tarafından hazırlanmış ve Turkische Post yayını olarak basılmıştır. İlk sayısı 17 Mayıs 1926’da İstanbul’da yayımlanan Turkische Post gazetesi, Nazi iktidarına kadar Alman hükümetinin resmi görüşlerini yansıtmakla birlikte bağımsız bir çizgide iken, Nazi iktidarından sonra tamamen resmi hükümet organı haline gelmiştir⁵¹.

Alman kültürünü aşılama Alman Lisesi, Alman öğretmenler ile Nazi propagandasının ve Alman kültürünün empoze edilmesinde en etkili merkez haline gelmiştir⁵². Alman devleti ve parti makamları ile yurt içinde ve dışında sıkı bir işbirliği olan ve aralıksız bir şekilde Almanya dışına görevlendirilen bu öğretim görevlileri, faşist dış okullar politikasının

⁴³ Melih Duman, Arşiv Belgelerine Göre 1933 Yılı Türkiye-Almanya İlişkileri, *Alternatif Politika*, 2020, 12(3), ss.590-620, s.596.

⁴⁴ Glasneck, a.g.e., s.75.

⁴⁵ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si*, C.1, İletişim Yay., İstanbul, 2014, s.60.

⁴⁶ *Tekel-İlkin*, İktisadi...,C.2, s.216.

⁴⁷ *BCA, Fon Kodu:30-18-1-2, Yer No: 41-89-16, BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer No: 54-31-19.* Türk-Alman 3. Ek Ticaret ve Kliring Antlaşmasına Bağlı Protokol Düzeltmesi ile İlgili Antlaşma *BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer No: 69-90-5.*

⁴⁸ *BCA, Fon Kodu:30-18-1-2, Yer No: 84-84-11.*

⁴⁹ Glasneck, a.g.e., s. 880.

⁵⁰ *BCA, Fon Kodu:30-10-0-0, Yer No:84-553-2.*

⁵¹ Koçak, a.g.e., s.43-45.

⁵² *Department of State, Department Of The United States Of America, 867.00 NAZI/2, BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer No:8-5-1.*

ilkelerini oluşturmuştur⁵³. Alman Lisesinde çok sayıda Türk öğrenci öğrenim görmüş, okulda sık sık Almanya hakkında konferanslar düzenlenmiş ve filmler gösterilmiştir. Mülteciler/sürgünler dışında gelen Alman eğitimcileri Alman kültürü ve eğitim düzenini yerleştirmek için büyük çaba göstermiştir⁵⁴.

1930'lu yılların başında Türkiye'de Alman hükümeti tarafından resmen desteklenen okul sayısı ikidir. Bu okullarda 1931-1932 yıllarında öğrenci sayısı 1127 iken, 1932-1933'te bu rakam 1007'ye düşmüştür. 1934'te Türkiye Alman büyükelçiliğinde görevli personelin çocuklarını eğitimi için bir okul daha açılmıştır. İstanbul'daki Alman okulunda 1937-1938 yıllarındaki öğrenci sayısı 150'dir. Alman hükümeti bu okullarda Alman görevlilerden istihbarat, örgütlenme ve propaganda alanlarında yararlanmıştır. Nitekim İstanbul'daki Alman okulunda görevli 20 öğretmenden 18'inin Nazi örgütlerinde faaliyet gösterdiği iddia edilmiştir⁵⁵.

Türkiye'ye gelenler sadece bu uzmanlar olmamıştır. Nasyonal Sosyalist rejim kendisine muhalefet eden herkes ve her düşünceyi tasfiye etmek amacıyla komünist eğilimli çevreleri ve Yahudi nüfusu hedef almıştır. 28 Şubat 1933 tarihli "Halkın ve Devletin Korunmasına İlişkin Emir, 24 Mart 1933 tarihli Yetki Yasası ve 7 Nisan 1933 tarihli Devlet Memurlarının Statüsünün Yeniden Belirlenmesine İlişkin Yasa" ile "Ariler Paragrafı" ile Ari ırka mensup olmayanların kamu hizmetinden çıkarılması, bu alanda bir daha çalışmaları ve bir an önce emekli edilmeleri hususu düzenlenmiştir. Ari olmamakla kast edilen, Yahudi bir anne-baba ya da büyükbaba-büyükanneye sahip olan kişilerdir⁵⁶. Kubaseck'in ifadesiyle hayatı boyunca entelektüellere karşı derin bir nefret duyan Hitlerin⁵⁷ onayladığı bu kanunla birlikte Almanya'da bilim ve sanat alanındaki önemli isimler ülkeyi terk etmek zorunda kalmış⁵⁸, Türkiye'de etkisini daha çok 1933 sonrasında hissettirecek olan bu mülteciler/sürgünler, esasında var olan bir bütünün yalnız bir parçasını oluşturmuştur⁵⁹.

Almanya'yı ilk terk edenlerden biri Macaristan doğumlu olan ve kayınpederi Türk pedagojisi için rapor hazırlamak üzere Cenevre Üniversitesinden Türkiye'ye davet edilen pedagoji profesörü Albert Malche'nin yakın arkadaşı Philip Schwartz'dır. A. Malche onunla iletişim kurmuş ve Schwartz zulüm gören Alman akademisyenlere onları kabul etmeye hazırlanan ülkelerde iş bulmak üzere "Alman Bilim Adamları İçin Yardım Derneği"ni kurmuştur⁶⁰. Schwartz, 1933'te Türkiye'ye geldiğinde Malche tarafından karşılanmış, 7 Temmuzda Dr. Reşit Galip'le yapılan toplantı sonucu varılan anlaşma ile Darülfünun Reformunun en önemli zorluklarından biri kabul edilen nitelikli, başarılı ve alanında otorite olan öğretim üyeleri bulma sorunu çözülmüştür⁶¹. Türkiye, Nazi zulmünden kaçan yüzlerce profesör, öğretmen, doktor, avukat, sporcu, sanatçı ve laborant ile binlerce az veya çok tanınmış kişiyi mülteci olarak kabul etmiş, bunlara önemli görevler verilmiştir. Türkiye'ye

⁵³ Glasneck, *a.g.e.*, s.33.

⁵⁴ Özgüldür, *a.g.e.*, s.77-78.

⁵⁵ Ahmet Özgiray, Türkiye-Almanya ilişkileri (1923-1939) , *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 1998, C.13, S.1, ss.5-23, s.12.

⁵⁶ Hekimler, *a.g.m.*, s.883-884.

⁵⁷ Christopher Kubaseck, *Deutsche Wissenschaftler im Türkischen Exil: Die Wissenschaftsmigration in die Türkei 1933-1945*, Orient Institut, İstanbul, 1997, s.60.

⁵⁸ Aslında daha 1925'te Alman akademisyenler birliği üniversitelerin yabancılar tarafından aşırı işgal edilmesini önlemek amacıyla Yahudilere yönelik işe alımların dondurulması çağrısında bulunmuştur. Nazizme (nasyonal sosyalizme) daha çok bağlanan Alman öğrenci topluluğunun Yahudi karşıtı gösterileri ve etkinlikleri de 1933'te giderek daha belirgin hale gelmiş ve üniversitelerde Yahudi karşıtlığı artmıştır. Kubaseck, *a.g.e.*, s.54.

⁵⁹ Hekimler, *a.g.m.*, s.884.

⁶⁰ Arnold Reismann, They Helped Modernize Turkey's Medical Education and Practise: Refugees from Nazism 1933-1945. *Gesnerus*, 65, 2008, ss.56-85, S.57.

⁶¹ Kemal Yalçın, *Haymatlos*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2024, s.81.

gelen akademisyen Almanlar asistanları, teknisyenleri ve aileleriyle gelmişlerdir.⁶² Örneğin tarım uzmanı Dr. Fritz Baade, Almanya’yı ırksal nedenlerden dolayı değil, bir sosyal demokrat olarak siyasi nedenlerden dolayı terk etmiş, 1934’ten II. Dünya Savaşının başlangıcına kadar Ekonomi Bakanlığında öncelikle tarımda standardizasyon alanında uzman olarak çalışmıştır.⁶³ Dr. Hans Wilbrandt, Almanya’yı ırksal nedenlerden değil Nazi rejimini vicdaniyla bağdaştıramadığı için terk etmiştir. Türkçeyi iyi bilen Wilbrandt 1934’ten II. Dünya Savaşının başlangıcına kadar İhracat Teşkilat Müdürlüğünde uzman olarak görev yapmıştır. Diğer uzman Dr. Franz Eppenstein, 1934’te Ekonomi Bakanlığında ekonomik eğilimler uzmanı olarak göreve başlamış, Türkiye’de gıda fiyatları ve yaşam maliyeti endekslerini geliştirdiği çalışmasıyla Celal Bayar’ın takdirini kazanmıştır. Ernst Reuter, Nazi rejiminden iki kez Lichtenburg toplama kampına gönderilmiş ve sonrasında İngiltere’ye kaçmayı başararak Fritz Baade aracılığıyla Türkiye’ye gelmiştir. Emin Erişirgil’in önerisiyle 1938’de Siyasal Bilgiler Fakültesinde İskan ve Yerleşim Enstitüsünün kuruluşunu üstlenmiştir. Her türlü siyasi faaliyetten kaçınan Reuter, savaş bitince Almanya’ya dönmüştür. Ekonomi Bakanlığında çalışan bir diğer uzman Max von der Portens’dır. Ari ırkına mensup olmadığı için Almanya’yı terk etmiş, Bayar döneminde yukarıda ifade edildiği üzere Türkiye’de sanayi kalkınma konusu ve Kamu İktisadi Teşekkülleri Yönetimi ve Denetimi Hakkında Kanun çıkarılmasında çalışmıştır.⁶⁴

İstanbul’daki yükseköğretim kurumlarında Nazi zulmünden kaçan ya da sürgün edilen Alman Yahudisi bilim insanları istihdam edilirken, Ankara’da ise çoğunluğu Alman ve doğrudan Almanya’dan talep edilen bilim insanları ve uzmanlar üniversite ve kültür merkezlerinde istihdam edilmişlerdir.⁶⁵ Alman eğitim modelini esas alan⁶⁶ bu üniversitelerin yeni kurulan fakültelerinde kürsü profesörlüğüne atanan bu uzmanların yanı sıra birçok Alman da bilim ve araştırma enstitülerinin kurulması ve yönetilmesinde görevlendirilmişlerdir.⁶⁷ Kadrocuların önerisiyle yapılan ve Atatürk’ün yakın arkadaşı Dr. Reşit Galip’in başında bulunduğu Darülfünun reformu ile⁶⁸, İstanbul Üniversitesi’nin ilk yılında, 138 Türk, 42 yabancı kökenli olmak üzere 180 akademisyen görev yapmıştır.⁶⁹ Sadece 1933’te Almanya’yı terk eden 1202 akademisyenden 33’ü Türkiye’ye gelmiş ve sonrasında bunların sayısı 200’ü bulmuştur⁷⁰. Eğitimi, Türk milli şuurunu aktarmanın bir aracı olarak kullanmaya çalışan ve Türk kültürünün büyüklüğünü dil ve tarih araştırmalarıyla kanıtlamak için Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesini kuran Türk devleti, Georg Rohde, Benno Landsberger, Han Gustav Güterbock gibi isimlerle 14 yabancı profesöre güvenerek bu fakültede yer vermiştir. Alman uzmanlar Türk dil ve tarih kongrelerine de katılmışlar, 1936 Türk Dil Kongresinde Alman Türkolog Profesör Friedrich Giese’de Almanca yapılan çalışmalardan bahisle Türk dili açısından birçok önemli eserin kaleme alındığını

⁶² Kubaseck, *a.g.e.*, s.41.

⁶³ 1938-1939 yıllarında Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesinde ders vermiştir. Savaşın başında Türk hükümeti Alman uzmanların sözleşmelerini iptal edince (sözleşmeler 5 yıllıktır) 1946’ya kadar İstanbul’da bağımsız danışman olarak çalışmıştır. 1949’da Almanya’ya dönmüştür. Tekeli-İlkin, *Max von der...*, s.10.

⁶⁴ Tekeli-İlkin, *Max von der...*, s.12,14. Bu uzmanlar arasında bazılarının sözleşmesi yenilense de üçüncü kez uzatılmadığı için Türkiye’yi terk edenler olmuştur. Savaş başlangıcında Türk milliyetçiliğinin artmasının yanı sıra Alman Büyükelçiliği açık ya da örtülü şekilde Nazi nüfuzunu kullanmıştır. Arnold Reismann, German Jewish intellectuals’ diaspora in Turkey: 1933-1955, *The Historian*, 2007, s.12 (<https://www.thefreebrary.com>).

⁶⁵ Celalettin Yavuz, *Osmanlı’dan Günümüze Alman Gizli Servisi*, Kripto Yay., Ankara, 2016, s.185

⁶⁶ Maessen, *a.g.t.*, s.117.

⁶⁷ Stanford J. Shaw, *Yahudi Soykırımı ve Türkiye*, Timaş Yay., İstanbul, 2014, s.24-25.

⁶⁸ Kubaseck, *a.g.e.*, s.70.

⁶⁹ Özgüldür, *a.g.e.*, s.105.

⁷⁰ Colin R. Fletcher, Refugee Mathematicians: A German Crisis and a British Response 1933-1936, *Historica Mathematica*, 13, 1986, ss.13-27, s.20.

belirtmiştir⁷¹. 1937’de gerçekleştirilen İkinci Türk Tarih Kongresine ise Berlin Devlet Müzesinden Dr. Andrae, Almanya-Turova ve Bergama Hafiri Dr. Dörpfeld, Almanya-Berlin Üniversitesinden Dr. Hartmann, Almanya-Berlin Kaiser Friedrich Müzesinden Dr. Kühnel, Almanya-Berlin Kaiser Friedrich Müzesinden Dr. Sarre ve Almanya-Berlin Devlet Arşivi Müdürü Prof. Scheele olmak üzere altı Alman bilim insanı katılmıştır⁷².

6 Mart 1934’te Alman Gençlik Teşkilatı İkinci Başkanı F.Nabursburg İstanbul’u ziyaret etmiş, 10-12 Ocak 1937’de de Hitler Gençliği Teşkilatı lideri Baldur von Schirach’ın ziyareti sırasında dağıttığı ve Türkçeye çevrilmiş olan propaganda belgeleri, Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya tarafından CHP’ye sunulmuştur. Almanya’ya CHP’nin spor danışmanı ile bir parti üyesi incelemeler yapma üzere ziyarette bulunmuş, Hitler Gençliği adlı spor örgütünün örnek alınması kararlaştırılarak örgütün kurucusu Carl Diem Türkiye’ye davet edilmiştir. 1933’te ailesiyle Türkiye’ye gelen Carl Diem, Türk sporu hakkında bir rapor yazmış ayrıca Türk Spor Nizamnamesini hazırlayarak Türk sporunun modernleşmesi ve bilimsel bir nitelik kazanmasında önemli ölçüde katkılar sunmuştur⁷³.

Cumhuriyet fikrine bağlı kaldıkları anlaşılan⁷⁴ Alman bilim insanları ve uzmanların rahat ve özgür bir ortamda çalışabilmeleri için her türlü çaba sarf edilmişse de⁷⁵, bu uzmanlar zaman zaman bazı zorluklarla da karşılaşmışlardır. Bunlardan ilki, Türk akademisyenlerin yerlerini almaları sonucu Türk akademisyenlerde oluşan memnuniyetsizlik⁷⁶, ikincisi Türk rektörlerden iki katı yüksek ücretler almaları olmuştur. Türk hastalar bile Alman doktorları tercih etmiştir ki 1933-1950 arası İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesinde 76 Alman uzman görev yapmıştır⁷⁷. Bu durum Türklere rahatsızlık oluşturmuş ve Nazi sempatisini Türk basını tarafından da sürekli köpürtülmüştür⁷⁸. Yabancı bilim insanlarının yaşadığı üçüncü bir sorunu da dil problemi oluşturmuştur. İlk üç yıl derslerini Almanca verip dördüncü yıldan itibaren Türkçe ders anlatmaları, ilk beş yıl içinde Türkçe en az bir tane kitap yayınlamaları şartı olan akademisyenlerin çoğu bu sürede istenileni yapamamış, Türkçeyi öğrenemedikleri gibi tercümanlar vasıtasıyla da anlattıkları dersler ya tam çevrilememiş ya da gerekli vurgular yapılamamıştır⁷⁹.

Türkiye’de çok sayıda Alman uzmanın çalışması, Türk öğrencilerin çoğunun yabancı dil olarak Almancayı seçmesi sonucunu da beraberinde getirmiştir. 1941’de Türk Eğitim Bakanlığının emriyle halkevleri Almancanın öğrenilmesi için parasız kurslar açmıştır. Tüm bu faaliyetlerle amaç Almanya’yı savunacak yönetici kadroları yetiştirmek olarak belirlenmiştir⁸⁰. II. Dünya Savaşı yıllarında Almanya’nın Türkiye Büyükelçisi Franz von Papen, Türkiye’ye gerek davet edilme yoluyla gerekse de baskı ve zulüm sebebiyle

⁷¹ Nagihan Özdemir, Atatürk Dönemi Türk Dil Kurultayları ve Güneş Dil Teorisi, *Atatürk Dergisi*, C.12, S.1, s.23.

⁷² Ahmet Kuşçi, Arşiv Belgelerine Göre İkinci Türk Tarih Kongresi (20-25 Eylül 1937), *Bellek*, C.3,S.2, 2021, s.180.

⁷³ Ali Emrah Tokatlıoğlu, İki Dünya Savaşı Arası Dönemde Türkiye’de Spor ve Siyaset İlişkisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2012, s.79,94.

⁷⁴ Radt, *a.g.e.*, s. 86.

⁷⁵ Dokuyan, *a.g.t.*, s.116.

⁷⁶ Türkiye’de göçmenlerin varlığı Türklere yerini almaları sebebiyle eleştirilmiştir. Türkiye’ye gelenlerin Türk kültürüne uyum göstermekte zorlanmalarının sebebi olarak Kubaseck, Türkiye’nin az gelişmişliği göstermektedir. Kubaseck, *a.g.e.*, 45.

⁷⁷ Reisman, *They Helper...*, s.58.

⁷⁸ Kubaseck, *a.g.e.*, s.71.

⁷⁹ Özgüldür, *a.g.e.*, s.105.

⁸⁰ Glasneck, *a.g.e.*, s.40, Almanya’da yapılacak seçimler için İzmir ve İstanbul’da hatırı sayılır ölçüde bir nüfus oluşturan Alman kolonilerinin oylarını kullanabilmesi amacıyla Hariciye Vekâletinin kararıyla, Büyükdere açıklarında bir Türk yolcu vapurunun eşliğinde Alman vapurunun koloniyi alması ve Türk karasuları dışına çıkıldıktan sonra kolonilerin oylarını kullanarak geri dönmeleri sağlanmıştır. *BCA, Fon Kodu:30-10-0-0, Yer No:23.3.1936, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer No: 231-557-3.*

terk etme yoluyla gelen bu uzman ve mültecilerin Alman hükümetinin izniyle ülkeden çıktıklarını belirtmiş, bunların Türk üniversitelerinde veya diğer kurumlarda işe başladıklarını, hiçbirinin politik hareketlere katılmadığını ve Nazizm’e rağmen Almanya’ya sadık kaldıklarını ifade etmiştir⁸¹.

Papen’in bu ifadesine rağmen Nazi Almanyası bu bilim insanlarını takip etmiş ve onlar hakkında bilgi toplayıp, raporlar yayımlamıştır. Türkiye’de bulunan Alman kolonisi arasında derinleşen siyasi uçurum ve Almanya’daki rejime sadık ya da sempati ile yaklaşan kesimin, istemeyen profesörlere ilişkin artan şikâyetleri, Berlin’i yeni önlemler almak durumunda bırakmıştır. Hem Türkiye’deki koloni içinden bir kesim hem de Nasyonal Sosyalist Parti üyelerinin baskısı ile Berlin Yönetimi 1938’den itibaren aralarında Ernst Reuter, Erich Auerbach, Leo Spitzer, Wilhelm Röpke, Alexander Rüstow, Paul Hindemith, Ernst Praetorius, Bruno Taut, Clemens Holzmeister, Carl Ebert ve Eduard Zuckmayer gibi ünlü kişilerin de bulunduğu Yahudi veya çeşitli bilim insanlarının görevlerinden uzaklaştırılması için baskı yapmıştır. Bu amaçla 1939 ortalarında Reich Eğitim Bakanlığı, Türkiye’ye gönderdiği kıdemli hükümet müşaviri Dr. Herbert Scurla’yı İstanbul ve Ankara’da kaç Yahudi ve Nasyonal Sosyalist olmayan kişinin eğitim verdiği ile ilgili bir rapor hazırlamakla görevlendirmiştir⁸². Doğruluğu Fritz Neumark tarafından eleştirilse de Dr. Herbert Scurla’nın Türkiye’de yaptığı gezi sonrası Reich Bilim Eğitim ve Halk Eğitimi Bakanlığının Dış Ülkeler Dairesi için kaleme aldığı raporda Nasyonal Sosyalistlerin II. Dünya Savaşı öncesi izlediği kültür ve bilim politikası hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır. Bu raporda Alman profesörlerin yurt dışına gönderilmesi ve Almancanın vurgulanması dikkat çekmektedir⁸³. Rapora göre 1933 sonrası gelenlerden 43’ü Yahudi kökenli iken, 29’unun politik sebeplerle, 12’sinin ise antisemitik sebeplerle Türkiye’ye geldiği anlaşılmaktadır⁸⁴. Ancak Nasyonal Sosyalizm döneminde sürgüne gönderilenler yalnızca solcular, demokratlar ve diğer zulüm gören insanlar değildir. 1933-1945 yıllarında genç cumhuriyetin çağdaşlaşmasına Alman kültürünü empoze etmeye çalışarak katkıda bulunan Alman Yahudileri, liberaller, komünistler ve sosyal demokratların yanı sıra diplomatlar, misyonerler, muhafazakarlar, Nasyonal Sosyalistler ve Yahudi olmayan Almanlardan oluşan bu uzmanlara, İstanbul, Ankara, Bursa, Eskişehir ve diğer Türk şehirleri ev sahipliği yapmıştır⁸⁵. Siyasi nedenlerle ve geçici olarak İstanbul’a yerleşen Türkiye’deki Almanların % 99’unun resmi olarak Nazi Partisi’ne veya diğer Nazi örgütlerine üye olduğu ifade edilmiştir⁸⁶.

Türkiye’deki mevcut Almanlara, Nazi rejimini benimseyenlerin de katılmasıyla hem Alman koloni üyeleri hem de Türk resmi çevreleri ve Türk halkı üzerinde etkin bir propaganda başlamıştır. Alman kolonisi içinde liberallerle Yahudi kökenli Almanlar koloniden dışlanmış ve ayrı bir koloni oluşturmuşlar, böylelikle Alman kolonisi Nazi rejiminden olanlar ve olmayanlar olarak ikiye ayrılmıştır⁸⁷. Birbirinden uzak durmaya çalışan farklı düşüncedeki koloni üyeleri gerek günlük hayatlarında gerekse de 1924’te yeniden faaliyete geçmiş bulunan Alman kulübü Teutonia’da zaman zaman bir araya gelmek zorunda kalmışlardır⁸⁸. Türkiye’de Nazilere karşı sesli ve aktif muhalefet, yerel

⁸¹ Franz Von Papen, *Alman Büyükelçi Franz Von Papen’in Anıları*, çev:Ahmet Özgiray, Er Yay. İstanbul, 2017 , s.78.

⁸² Hekimler, *a.g.m.*, s.889.

⁸³ Glasneck, *a.g.e.*, s.20.

⁸⁴ Faruk Şen, *Ayyıldız Altında Sürgün Türk Alman İlişkilerinde Tarihsel Bir Kesit (1933-1945)*, Kaynak Yay. İstanbul, 2018, s.120-206.

⁸⁵ Sabine Mangold Will, *Deutsche in der Türkei*, <https://www.bpb.de/themen/europa/tuerkei/184978/deutsche-in-der-tuerkei-1933945/#node-content-title-1> Erişim: Eylül 2023.

⁸⁶ *Department of State, Department Of The United States Of America, 867.00 NAZI/1.*

⁸⁷ Mangold Will, *a.g.m.*, s. 309, Erişim: Eylül 2023.

⁸⁸ Hekimler, *a.g.m.*, s.882.

koloni ve Levanten Yahudilerinden gelmiş, perakende ticarete ve bankacılık mesleğinde önemli ve etkili konumlarda bulunan bu insanlar özellikle Alman ticaretini öldürmeye çalışarak Nazileri yaralamak için her türlü çabayı göstermiştir. Alman mallarını boycot etmekle birlikte toptan ve ithalat işini ya da Türk hükümetinin yurt dışında yaptığı büyük alımları kontrol edemedikleri için bu çabalarında başarılı olamamışlardır⁸⁹.

Yukarıda yer verildiği üzere hem 1933 sonrasında hem de savaşa doğru Türkiye’de Alman nüfuz ve etkisi artmıştır. Hedefi Türkiye’yi yanında savaşa sokmak olan Hitler Almanyası, bu amaçla Nasyonal Sosyalist propagandası için Türkiye’de bulunan Alman kolonisine özel bir misyon yüklemiştir⁹⁰. Eğitim faaliyetleri dışında, 1934’te Cumhurbaşkanlığı senfoni orkestrasını kurma görevi Alman sanatçı Ernst Praetorius’a verilmiştir. 1935’te yapılan Alman sanat sergisi öylesine etkili olmuştur ki bir yıl öncesinde yapılan çok sayıda Sovyet kültür faaliyetlerinin unutulduğu ifade edilmiştir. 1936’da Ankara Devlet Konservatuvarı Alman sanatçı Carl Ebert ile birlikte konser etkinlikleri engellenerek Nazi Partisi tarafından eserleri kara listeye alınan ve Türkiye’ye davet edilen Paul Hindemith tarafından kurulmuştur⁹¹. Ankara’daki Alman büyükelçiliği tarafından yürütülen tüm sanat ve müzik propagandasını siyasal düşünceler belirlemiştir. Değerlendirme toplantılarına katılan Paul Hindemith ve Carl Ebert kurulacak olan Devlet Tiyatrosunun esasları hakkında görüş bildirmişler, Ankara Devlet Konservatuvarı’nın kurulması sürecinde özellikle Hindemith’in raporları ve tavsiyeleri büyük rol oynamıştır⁹².

İsmi Ankara Devlet Operası ve Ankara Devlet Tiyatrosu ile özdeşleşen ve Ankara’daki kültür dünyasının kurulmasında ve gelişmesinde önemli görevler üstlenen Prof. Ebert, daha sonra Türk eğitim bakanlığına danışman olarak atanırken⁹³, Alman propagandası açısından çok etkili olan Alman operet toplulukları Türkiye’ye geziler düzenlemiştir⁹⁴. Aynı yıl Hitler iktidarı, Alman okul ve üniversite çalışmalarını denetlemek üzere Türkiye’ye kültür bakanlığından Dr. Löffler’i göndermiş, Löffler; *“İstanbul ve Ankara yüksekokullarında Almanca dilinde okuyan çok sayıda profesör Alman dil öğretmenlerinin artan sayısı, ekonomi, teknik ve sanat alanlarında Alman uzmanları ve bunların yanında İstanbul’daki Alman okulunun çalışmaları, yaptığım gözlemlere göre her yerde olumlu etkiler yapıyor, böylece Türkiye’de Almanya’nın zihinsel ve ekonomik etkisi geliyor”* sonucuna vardığını bildirmiştir. Basının ve radyonun sınırlı etkisinin tersine, bilimsel ve kültürel alanda Alman etkisi göze hemen çarpmayan ama buna karşılık uzun süreli ve derinlere inen bir sonuç elde edecektir⁹⁵.

Türkiye’de Alman nüfuzu oluşturmanın bir başka yolunu, Türk öğrencilerin Almanya’da eğitim görmesi oluşturmuş, birçok öğrenci, asker ve teknik eleman yetiştirilmek üzere Almanya’ya gönderilmiştir. 1932’de Almanya’da çeşitli yüksekokullarda öğrenim gören Türk öğrenci sayısı 137 iken⁹⁶ 1937 yılında ise yurt dışında bulunan Türk öğrencilerin %80’i Almanya’da eğitim görmektedir⁹⁷. Almanya’daki Türk nüfusu 1927’de 1399 ve 1938’de

⁸⁹ Department Of State, Department Of The United States Of America, 867.00 NAZI/1.No:74.

⁹⁰ Hekimler, a.g.m., s.882,

⁹¹ Özgüldür, a.g.e., s.79.

⁹² Sadet Altay, Alman Sanatçı Paul Hindemith’in Türk Müzik Yaşamının Düzenlenmesine Yönelik Çalışmaları, Hacettepe Üniv. Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, S.35, 2022, ss.435-439, s.426.

⁹³ Yalçın, a.g.e., s.276.

⁹⁴ Glasneck, a.g.e., s.42-43.

⁹⁵ Kubaseck, a.g.e., s. 31-32.

⁹⁶ Koçak, a.g.e., s.17,19.

⁹⁷ Dokuyan, a.g.t., s.40.

3251’dir⁹⁸. 1939’da Türkiye’de sayıları 2000’i bulan uzmanlarla Alman Dışişleri Bakanlığı Almanya’nın bilime katkısını ve bu katkıların dünyaya duyurulmasını değil⁹⁹, başta kültürel alan olmak üzere her türlü işbirliğini geliştirerek Türkiye üzerinde nüfuzunu artırmayı hedeflemiştir¹⁰⁰.

Almanların nüfuz ve propaganda yöntemlerinden biri de bazı yazarlara ve gazetelere para yardımıyla Türk-Alman dostluğundan söz ettirilmesidir. Başlıca gazeteler Almanca, Fransızca, Türkçe ve İngilizce yayımlanan günlük İstanbul gazetesi Signal¹⁰¹ ve Almanca Turkische Post idi ve Alman kitapçıları Völkischer Beobachter ve Deutsche Allgemeine Zeitung gazetelerini satıyorlardı¹⁰². Özellikle de Türkische Post gazetesi 1933’ten itibaren bakanlığın maddi ve teknik destekleriyle Almanya’nın Türkiye’deki en önemli propaganda organına dönüşmüş¹⁰³, finans ve endüstri sektöründeki önemli firmaların da maddi yardımlarıyla Alman devletinin maddi yükü hafifletilmeye çalışılmıştır¹⁰⁴. Türkiye’nin en büyük ticaret ortağı olarak Almanya’nın büyük şirketleri, Türk gazetelerini zor duruma düşürmek için zaman zaman verdikleri ilanları geri alırken, Türkiye’nin kâğıt ihtiyacı da büyük ölçüde Almanya’dan karşılanmaktaydı¹⁰⁵. Türk basınında Fransızca la Republique ve Cumhuriyet ile Tasvir-i Efkâr Alman dostu olarak nitelendirilirken, sol eğilimli Tan gazetesi Cumhuriyet’i “Goebbelsin avukatı” olarak tanımlamış, Akşam, Vakit ve İkdam gazeteleri bir çeşit orta tutum takınmışlardır¹⁰⁶. 1935’te bir Türk basın heyeti Almanya’ya davet edilmiş, Hitler’in bizzat kabul ettiği heyet samimi bir şekilde karşılanmış, “İnsanlara sadece ne istediğimizi söylemek ve nasıl yaptığımız konusunda aydınlatmakla yetinmeyiz, bu aydınlatmayı bir hükümet propagandasıyla, insanları kazanmayı amaçlayan bir propagandayla yapmalıyız. İnsanları rejimimizle barıştırmak yetmez, onları daha çok bize bağımlı hale getirmeliyiz”¹⁰⁷ diyen Nazi propaganda bakanı J. Goebbels heyete Almanya’nın hayranlık uyandırıcı gelişim merkezlerini tanıtmıştır¹⁰⁸. Goebbels’in faaliyetleri, seyahatleri ve verdiği nutuklar basın kadar Türk hükümeti tarafından da takip edilmiş, özellikle 1937’de yaptığı bir konuşmada Türkiye’nin de adının geçmesi

⁹⁸ Barbara Pusch-Julia Splitt, Binding the Almani to the “Homeland”–Notes from Turkey, *Perceptions*, Volume 18, Issue 3, 2013, s.131.

⁹⁹ Hekimler, *a.g.m.*, s.882.

¹⁰⁰ Glasneck, *a.g.e.*, s.880

¹⁰¹ *BCA, Fon Kodu:30.10.0.0, Yer No:232-561-17.*

¹⁰² Glasneck, *a.g.e.*, s.19.

¹⁰³ Glasneck, *a.g.e.*, s.206, 29 Nisan 1940’ta TBMM bir basın kanunu değişikliği yapmış ve 30. Maddede yapılan bu değişiklik ile milli duyguları yaralayıcı veya bu amaçla milli tarihi çarpıtan yazılar yayınlayanların 50 TL’den 500 TL’ye kadar ağır para cezasıyla cezalandırılacağı belirtilmiştir. *Department of State, Department Of The United States Of America, 867.918/23, No:606 ve 867.91/15. No:1452.* Turkische Post, zararlı yayınlarından dolayı sonra Matbuat Kanunu’nun 50. Maddesine göre geçici olarak zaman zaman kapatılmıştır. *BCA, Fon Kodu:32040, Yer No: 126131-3, BCA, Fon Kodu:30-18-1-2, Yer No: 104-14-3.*

¹⁰⁴ Resul Alkan, Die “Türkische Post”: Türkiye’de Bir Nazi-Propaganda Gazetesi ve Matbuat Umum Müdürlüğü, *Selçuk Ün. Sos. Bil. Ens. Der.* 2019, Prof. Dr. Fuat Sezgin Özel Sayısı, ss.200-208, s.206.

¹⁰⁵ Glasneck, *a.g.e.*, s.24.

¹⁰⁶ Tan gazetesi, uzun bir süre Alman yanlısı tavır içinde olduğunu düşündüğü gazetelere karşı, Türkiye’nin savaş dışı kalması, müttefiklerle ve özellikle İngilizlerle anlaşması yolunda yayın politikası oluşturmuş ve bu ittifakın öneminin Türk dış politikası açısından yararları üzerinde durmuştur Savaşın başladığı yıl Tan gazetesinde, özellikle Türkiye’deki Alman propagandası hakkında yazılar yayınlanmış, Alman Propaganda Bakanı Goebbels’in nutku Cumhuriyet ile Tan arasında savaş baltalarının çıktığı bir mücadeleye dönüşmüştür. Mithat Kadri Vural, II. Dünya Savaşı Türkiye’sinde Bir Muhalefet Örneği Olarak “Tan” Gazetesi, *ÇTTAD*, VII/16-17, 2008, ss.381-395, s.385, Glasneck, *a.g.e.*, s.25

¹⁰⁷ David Welch, *Nazi Propaganda The Power And The Limitations*, Routledge, Newyork and London, 1983, s.5.

¹⁰⁸ Özgüldür, *a.g.e.*, s.93-100.

Türk basınında farklı yorumları beraberinde getirmiştir¹⁰⁹. Goebbels, 12 Nisan 1939'da yanında beş kişi ile birlikte Türkiye'ye iki günlük bir ziyarette bulunmuş, bu ziyaretinde İstanbul şehri müzelerini gezeceği ve 14 Nisanda hava yolu ile Türkiye'den ayrılacağı bilgisi belgelere yansımıştır. Bu seyahatinde Goebbels'in bir propaganda faaliyeti hakkında bilgi bulunmamaktadır¹¹⁰.

Hitler Almanyası, faşist propagandasını en rahat radyo yoluyla yapmıştır. Hitler ve propaganda bakanı Goebbels kendi düşüncelerini halka kabul ettirmek ve onları istedikleri davranışlara yönlendirmek için radyoyu bilinçli bir şekilde kullanmışlar¹¹¹ ve radyolar günde 15'er dakikalık Türkçe yayın yapmışlardır¹¹².

Basın dışında, Büyükelçi von Papen, büyükelçilikte ve Alman kulüplerinde Nazi teşkilatı başkanları¹¹³ ile çeşitli toplantılar düzenlemiş, bu toplantılara önemli Türk isimleri davet edilmiş, davetlilere sözde yenilmez Alman savaş makinesini zafer olarak gösteren "batıda zafer" adlı propaganda filmi gösterilmiştir. Faşist propaganda özellikle kültür propagandası ve I. Dünya Savaşından sonra tekrar dirilen Alman nüfuzunun Türkiye'deki eski yerlerini oldukça kısa zamanda tekrar ele geçirmesi sonucunu doğurmuştur¹¹⁴. Temel yönünü anti-komünizmin oluşturduğu Alman propagandası, 1936'dan itibaren Türkiye ile SSCB arasında gittikçe artan bir yabancılaşmaya sebep olmuştur. Bu yabancılaşma 1939-1940 yıllarında Türk basınının Sovyet aleyhtarı bir kampanyaya girişmesine kadar varmış, Türk hükümetinin Sovyet aleyhtarı tutumu ise 22 Haziran 1941'den sonra Alman emperyalistlerin etkisiyle olmuştur¹¹⁵. Bu tarih Almanyanın SSCB'ye savaş ilan ettiği

¹⁰⁹ 1937'de Almanya'nın faaliyetleri ile ilgili yorumlar Türk basınında kalem savaşına dönüşmüştür. Tan gazetesinde M. Zekeriyâ "Ne demek istiyorlar" başlıklı yazısında Nürnberg'te toplanan Nazi kongresinde Goebbels'in "Davamız Lehistan'da, Avusturya'da, Yugoslavya'da, Yunanistan ve Türkiye'de muvaffakiyetle ilerlemektedir" sözündeki "faşizm davasının muvaffakiyetle ilerlemesi" cümlesinin anlaşılmadığı, "Türkiye'de Nazizm yayılıyor ve taraftar kazanıyor, Türkiye Nazizm'e gidiyor mu" denilmek istendiğinin anlaşılmadığını ifade etmiştir. *Tan*, 13 Ekim 1937. Bir gün sonra "Türkiye'de Yalnız Türk Davası Yürür" başlıklı yazısında Ahmet Emin Yalman, yabancı propagandaların dünyanın her yerinde az çok kök salabileceğini ancak Türkiye'de bunun olamayacağını, çünkü Türk milletinin bu konuda bağımsızlığını belirlediğini, memleketinde bir ecebi davasının yürümesinin o ülkenin kendi geleceğine hâkim olmaktan mahrum kalması demek olacağını, Osmanlı'nın zamanında Almanya'nın yedeğinde yürüyerek kendini feda ettiğini, bugünün Türkiye'sinin ise demokrasi ve barışa doğru yol alan bir ülke olduğunu, şayet Almanya bir dava yürütmek isterse bunun düşmanlık olarak kabul edileceğini yazmıştır. *Tan*, 14 Ekim 1937, s.1-8. Yunus Nadi, Cumhuriyet'teki "Bir nutuk üzerine kopartılan lüzumsuz gürültüler" başlıklı yazısında Yalman'ın gereksiz bir korkuya kapıldığını, Almanya'nın otoriter bir devlet olarak komünizme karşı açtığı davada yalnız kalmadığını ispat etmek isterken diğer ülkelerle birlikte Türkiye'nin de Nazi olduğunu, I. Dünya Harbi öncesi ve sırasında o zamanın yöneticilerinin yaptığı hataları hatırlatarak Goebbels'in ne demek istediğinin açıkça belirtilmek istenmesini gülünç bulduğunu yazmıştır. Nadi yazısında komünizmden uzak olmanın faşist olmayı gerektirmediğini, Türklerin yüzde sekseninin ise Almanya'da okuduğu bilgisinin yanlış olduğunu, Türkiye'nin her memleketinde gençlerini okuttuğunu, Alman Nazirinin nutku karşısında çıkan bu yazıların yersiz ve lüzumsuz olduğunu belirtmiştir. *Cumhuriyet*, 18 Ekim 1937, s.1-2. Bu yazılara cevap veren Yalman, Türkiye'nin propaganda ile doldurulacak bir boşluk olmadığını, Cumhuriyet gazetesinin Goebbels'in avukatlığını yaptığını, kendi yorumları yanı sıra doğrusunu Almanların izah etmesi gerektiği şeklinde cevap vermiştir. *Tan*, 19 Ekim 1937. 21 Ekim 1937'de "Dünyaya ve kendimize borcumuz" başlıklı yazısıyla konuya kaldığı yerden devam eden Yalman, faşizme karşı durulduğunda komünizmin kökleşmesi aleyhine çalışmaya kail olduğunu, berbat faşizm propagandalarının komünizme kuvvet verdiğini, Türkiye'de bu iki cereyan yüzünden insanların hatta milletlerin birbirine düşman olmasından ıstırap duyulduğunu yazmıştır. Amerika büyükelçiliği Türk basınının bu durumunu, Türkiye'deki hiçbir gazetenin Türk dış ilişkileriyle ilgili yazdıklarında güvenilir bir tutum sergilemediği şeklinde yorumlamıştır. *Department Of State, Department Of The United States Of America, 867.00 NAZI/2. No:399.*

¹¹⁰ *BCA, Hariciye Vekâleti, 3. Daire reisliği, 4. Şube 68/170 5010_32193-128296-6.*

¹¹¹ Metin Kasım, Hitler Döneminde Propaganda Aracı Olarak Radyo, *Selçuk İletişim*, 2011, C.6 S.4, ss.64-75, s.73.

¹¹² Glasneck, *a.g.e.*, s.27.

¹¹³ *BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer No: 231-560-6.*

¹¹⁴ Glasneck, *a.g.e.*, s.11,29.

¹¹⁵ Glasneck, *a.g.e.*, s.10-14.

tarih olup, Türkiye’de bu haberin von Papen tarafından Almanya Dışişleri Bakanı J. Von Ribbentrop’a “Türkler sevinç içindedir, Saraçoğlu tebriklerden kurtulmak için telefonunu kapatmak zorunda kaldı” şeklinde aktarıldığı ifade edilmektedir¹¹⁶.

1941’den itibaren Almanya Türkiye’de kültür politikası etkinliğini daha da artırmıştır. 18 Haziran 1941 Türk-Alman Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşmasının yıldönümü sebebiyle Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede bir beyanat vermiş¹¹⁷, beyanatında “Türkiye Almanya’nın hayat sahasıdır, Almanya’da Türkiye’nin hayat sahasıdır” cümlesini kullanmış, ancak buradaki hayat sahası tabirinin Türkiye’de bir tahakküm manasına gelmediğini bilakis ticari ilişkilerin yeni bir tabiri telakki kabul ederek söylediğini belirtmiştir. Bu beyanat Christian Science Monitör gazetesinde haber olmuş ve Gerede’nin hayat sahası cümlesini gerçekten söyleyip söylemediği sorulmuştur¹¹⁸.

Alman propagandasının kullandığı argümanlardan biri de Türkiye’deki Pantürkist hareketlerin desteklenmesidir.

O zamanki Sovyetler Birliği’nde bulunan Türk halkının büyük çoğunluğunda Panturancı duygu olmadığını düşünen ve bu duygunun uyandırılması gerektiğini dile getiren kişi W. Hentig’tir¹¹⁹. Türkiye’de Turancılığın temsilcisi olan isimler İstanbul’da milletvekili Şükrü Yenibağçe, General H.H. Emir Erkilet, Enver paşanın kardeşi Nuri Paşa (Nuri Killigil) Zeki Velidi Togan ve Ahmet Cafer idi. 1940’larda başlayan Pantürkist hareket veya yayınlara karşı 1942’ye kadar Türkiye’de tavır alınmamasının sebebi, Türkiye’nin savaştaki politikasının savaşın gidişatına bağlı olarak değişmesindendi¹²⁰.

İstanbul Harp Akademisi Müdürü General Ali Fuat Erden ile Cumhuriyet ve Son Posta gazetelerinin askeri yazarı emekli General H.H. Emir Erkilet, 15 Ekim-5 Kasım 1941 tarihleri arasında Almanya’nın davetlisi olarak Alman Doğu Cephesinde bulunmuşlar, gezi boyunca Alman ordusunu savaş meydanında izlemiş ve sonrasında da Hitler tarafından

¹¹⁶ Josef Ackermann “Eine Grund Legende Quelle Zur Aussenpolitik und Persönlichkeit Hitlers”, *Ankara Üniv. Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1970, C.27, S.3, ss.351-360, s.357. Savaş sonlarına doğru ve savaş sonrası Türkiye’den torak talep eden ve Türkiye’yi savaş dışında kalma politikası sebebiyle sürekli eleştiren Rusya, savaştan sonra da bu tavrına devam etmiş, başında harp yıllarında Türkiye’nin Nazileri himaye ettiği yönünde haberler yapmıştır. *BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer No: 88438-319082-51*.

¹¹⁷ *BCA, Fon Kodu:30-18-1-2, Yer No: 32048-126113-2*.

¹¹⁸ *BCA, Fon Kodu:30-18-1-2, Yer No:32063-126011*, Turancılık hareketi içerisinde adı geçen Hüsrev Bey ile Alman Dış İşleri Bakanı J. Ribbentrop 25 Ağustos’ta görüşmüş, bu görüşmede Hüsrev Bey, hem kendisini hem de Türkiye’nin kendi sınırları dahilinde olmayan topraklarla ilgilenmediğini bildirmişti. Glasneck, *a.g.e.*, s. 392. Alman Hükümeti, Berlin Büyükelçisi Hüsrev Bey ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak’ın isimlerinin bulunduğu Turancılık hareketinin, Sovyet Doğu Halkları lehinde bir şey yapamayacaklarını, bu sorunla ilgilendiklerini bildirmişlerdir. Hüsrev Bey, Ribbentrop ile olan görüşmesi sonrası yazdığı 25 Ağustos tarihli mektubunda bu konu ile ilgisi olmadığını açık bir şekilde dile getirmiştir. Esra Alkan, *Hüsrev Gerede Hayatı ve Siyasi Kişiliği (1884-1962) Ankara Hacı Bayram Veli Üniv. Sosyal Bilimler Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, 2019, s.98-99

¹¹⁹ Glasneck, *a.g.e.*, s.201. 1886’da Berlin’de aristokrat bir ailenin oğlu olarak dünyaya gelen von Hentig, büyükelçi olarak Pekin, İstanbul ve Tahrân’da görev yapmıştır. M.L.Hauner, Werner Otto von Hentig, *Central Asian Survey*, Volume 3, Issue 2,1984, p.138-141, s.138. I. Dünya Savaşında Afganistan’ın Almanya yanında savaşa katılması amacıyla bölgeye giden heyet içinde yer almıştır. Hentig hakkında, II. Dünya Savaşı yıllarında Almanya’nın Türkiye’deki Pantürkist hareketleri desteklemek amacıyla görevlendirildiği ve General H.H.Emir Erkilet ile bu konuda mektuplaştığı iddia edilmektedir. *German Foreign Office Documents, German Policy in Turkey (1941-1943)*, Moscow, 1948, s.43.

¹²⁰ Kubaseck, *a.g.e.*, s. 72

kabul edilmişler¹²¹, Almanların taktik ve teknik üstünlüğünden etkilenerek Türkiye'ye dönmüşlerdir¹²². Erden'in görevi için Almanya'nın savaşı kazanacağına İnönü ve Çakmak'ı inandırmak olduğu yönünde iddialar bulunmaktadır¹²³. Suat Derviş "Niçin Sovyet Rusya'ya Hayranım" adlı kitabında Şükrü Saraçoğlu'nun hükümet başına geçer geçmez Türkçülükten bahsederek Turancıları ve faşistleri şımarttığını ifade etmektedir¹²⁴. Sovyetlerin yenileceği düşüncesi ve böylece Pantürkçü görüşün hayata geçeceğine olan inançla Pantürkçü yayınlarda açık bir şekilde Türkiye'nin savaşa katılmasının propagandası yapılmış, Bozkurt, Çınaraltı gibi dergilere Ankara bir süre sesini çıkarmamıştır¹²⁵. 1942'de bir Türk basın heyeti Almanya'ya gitmiş ve Orgeneral W. Hentig tarafından karşılanarak Şark cephesini ziyaret etmiştir¹²⁶. 1943'te Orgeneral Toydemir başkanlığında askeri bir Türk heyeti, Hitler'in daveti üzerine Alman cephelerini görmek üzere Almanya'yı ziyaret etmişse de¹²⁷, savaşın Müttefikler lehine dönmesi ve Türkiye'nin istikrarlı tarafsızlığı karşısında Almanya bu konuda Türk hükümeti ile görüşmelerin durdurulmasını istemiş ve böylelikle Turancı hareket sadece gazete ve dergi etkinliği olarak kalmıştır¹²⁸.

Alman Kulüpleri Üzerinden Oluşturulan Kültür Nüfuzu/Etkisi

Anadolu coğrafyasında daha 19. yüzyılın ortalarında oluşturulmaya başlanan Alman kültür kuruluşlarını, Alman emperyalistleri, Türkiye'nin önemli toplum kesimlerini kendi politika ve ideolojileri için kazanma yolunda kullanmıştır¹²⁹. Bağdat demiryolu projesi ile Alman eğitim ve sosyal tesislerini yöneten Almanların gelişyle birlikte İstanbul'da hatırı sayılır bir Alman kolonisi oluştuğu ve Almanların Beyoğlu'nda dükkân ve restoranların yanı sıra kulüpler açtıkları yukarıda ifade edilmişti. Kültürel diplomasi faaliyetlerine bütçesinden büyük bir pay ayıran Almanya özellikle II. Dünya Savaşında kültür propagandasını yoğun bir şekilde kullanmıştır¹³⁰. Willhelm Almanyası döneminde kurulan ve Alman Dışişleri Bakanlığı'nın bir uzantısı olan bu kulüp ve derneklerin başlıcaları; Alman Şark Cemiyeti, Alman Devleti Arkeoloji Enstitüsü, Teutonia ve Alemannia adındaki dernek ve kulüpler olup, Nazi rejiminin iktidar olmasıyla birlikte daha fazla faaliyet göstermeye başlamışlardır¹³¹.

Almanların Anadolu coğrafyasında açtığı ilk kulübün tarihi 1850'lere kadar gitmektedir.

¹²¹ BCA, Fon Kodu:30-18-1-2, Yer No: 32094-127188-1, Fon Kodu:30-18-1-2, Yer No:32094-127188-2. 1936'dan itibaren Türkiye'deki Alman kültür propagandası daha da artmış, I. Dünya Savaşında ve Milli Mücadelede tarihsel bir düşmanın dosta dönüştüğünü ve 1942'ye kadar cephelede başarılı Alman etkisindeki Türk genç subaylarına Almanya karşısında olma gerekliliğini açıklamak zorlaşmıştır. Tekeli-İlkin, Dış Siyaset..., C.1, s.26.

¹²² Çiftçi, a.g.e., s.224.

¹²³ Suat Derviş, *Kırklı Yıllar 1*, Tüstav, İstanbul, 2002, s.122.

¹²⁴ Derviş, a.g.e., s.164

¹²⁵ Glasneck, a.g.e., s.204. İsveç'te çıkan Aftonbladet gazetesinde Bozkurt'ta Kafkasya ve Kırım'ı içine alan büyük Türkiye haritasının yayınlanmasının (ki dergi kapatılıyor) ardından Rus Litvinov'un yaptığı bir konuşmada Türkiye için "kötü bir tarafsızlık sergileyen yarı bağımsız bir ülke" olarak bahsetmesinin Türkiye'de öfke ve üzüntüyle karşılandığı bilgisi Ulus gazetesine yansımıştır. BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer No: 220492-213524-1.

¹²⁶ "Türk Basın Heyeti Doğu Cephesini Gezdi", *Ulus*, 13 Ağustos 1942.

¹²⁷ BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer No:32196-128505-1.

¹²⁸ Jacob M. Landau, *Pantürkizm*, çev: Mesut Akın, Sarmal Yay., İstanbul, 1999, s.165.

¹²⁹ Glasneck, a.g.e., s.32. 1929'da kurulan Alman Arkeoloji Enstitüsü günümüzde de faaliyetlerine devam etmektedir. *Alman Federal Cumhuriyeti...*, s.41

¹³⁰ Ahmet Alemdar, *Kültürel Diplomasi: Almanya ve Türkiye Örneği*, Hacettepe Ün. Türkiyat Araştırmaları Ens., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2018, s.45.

¹³¹ Hakan Gökpinar, *Hitler'in Türkiye Siyaseti*, Ankara Ün., *Sosyal Bilimler Ens., Basılmamış Doktora Tezi*, Ankara, 2017, s.49.

Bu kulübün adı Teutonia idi¹³². Teutonia¹³³, Almanya ve Alemannia ile birlikte kardeşliklerin ortak adı idi ve bu isim genellikle kulüpler için kullanılmaktaydı. Kardeşliklerin ilki olan Alemannia, 1815’te Jena’da kurulmuş, Napolyon dönemi sonrası ulusal birlik ve tüm Almanların özgürlüğü için mücadele etmek isteyen öğrencilerin derneği haline gelmiştir. 1832’de kardeşlik bayrağının renkleri günümüzde olduğu gibi siyah-kırmızı-altın Alman ulusal bayrağı haline getirilmiştir. Teutonia ise öğrenciler tarafından değil, zanaatkârlar (camcılar, marangozlar, saatçiler) tarafından kurulmuştur. İstanbul’daki Alman tüccarlar - tüccar Tessar ve marangoz Schulz - kendileri gibi konuşan ve düşünen kişilerle bir araya gelmek amacıyla liderliğinde Alman Weidmann’ın bulunduğu bir kulüp kurmaya karar vermişlerdir. İlk kulüp binası ilk Alman Protestan cemaatinin toplanmaya başladığı ve bugün genel merkezi Aynalı Çeşme olan önceleri erkeklere yönelik bir içki kulübü iken zamanla ailelerin şenlik yaptığı saygın bir derneğe dönüşmüştür. 1850’lerde kulübün tiyatro kumpanyası olduğu, oyunlar, konserler ve partiler verilen bir kültür merkezi bulunduğu ve bu faaliyetlerin yanında konferans ve seminerlerle Alman kültürünün tanıtılmasında önemli bir rol oynadığı bilinmektedir¹³⁴. Aktif üyeleri olmamasından dolayı bazen üye sayısı azalan derneğin¹³⁵, binası da çıkan bir yangınla yok olunca, 1873’te Cafe du Balcon adlı yer satın alınarak Osmanlı Devleti’nin de onayıyla yeni Teutonia binası yapılmıştır. 1912’lerde üye sayısı 250 civarı iken, Osmanlı-Alman yakınlaşması sonucu üye sayısı sürekli artmıştır¹³⁶. Öyle ki, I. Dünya Savaşından sonra Türkiye’ye yerleşen Almanların bir kısmı sökülemeyecek şekilde Türk şehirlerine kök salmış, dönenler olsa da Weimar Cumhuriyeti kurulduktan sonra çok sayıda Alman iş adamı tekrar İstanbul’a gelmiştir. Lozan Antlaşması sonrası 12 Eylül 1923’te İngiliz askeri yetkilileri işgal döneminde de verdiği Almanya’nın değil ama Teutonia’nın mülklerini, İsveç Büyükelçiliğine devretmiştir. Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla eski ve yeni fikirlerle 1924’te tekrar canlandırılan Teutonia, tıpkı Osmanlı Devleti döneminde gerçekleştirdiği gibi faaliyetlerine yeniden başlamış, siyaset ve ekonomi ile ilgili konferansların yanı sıra bilim, sanat, edebiyat, kadın sorunları ile ilgili seminerler verilmiş, Alman iş adamlarının organize ettiği ziyafet ve balolar düzenlenmiştir¹³⁷. Türk dernekler siciline kaydedilen Teutonia’ya üye olmanın yolu bir üye tarafından önerilmek, tanıdık üye yoksa üye olmak isteyen kişinin eğitim ve mevcut pozisyon durumu araştırıldıktan sonra 14 gün içinde yapılan oylama ile alınıp alınmayacağına belirlenmesi şeklindeydi. Tüm Almanca konuşan kişileri tek çatı altında toplayan derneğe fark güdülmeksizin her Alman üye olabiliyordu¹³⁸.

¹³² Teutonia’lar (Tötonlar), bir Alman kavmi olup, M.Ö.120 de Romalıların peşine takılarak Ren nehrini takip ederek güneye inmiş, erkekler yakalanarak liderleri öldürülmüş ve kavmin geri kalanı tarihten silinmiştir. Teutonia adı Germani ve Alemannia’nınlarla birlikte ilki 1815’te kurulmuş erkek kardeşlik dernekleri arasında sık kullanılan bir isimdir. Bu dernekler Napolyon sonrası tüm Almanların ulusal birliğini ve özgürlüğünü korumak için kurulan öğrenci birlikleri olmuşlardır. Burhan Oğuz, *Faşizm, Alman Kimliği Türkiye İle İlişkiler*, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay., İstanbul, 2008, s.28.

¹³³ Ziyaeddin Fahri Findıkoğlu 7 Kasım 1941’de *Cumhuriyet*’te yazdığı Jeopolitik başlıklı yazısında, Fransa ve Almanya’daki jeopolitik mülhazaların doğmasına, 16. yüzyıldaki Türk jeopolitiğinin sebep olduğunu belirterek, Teutonia ve Deutschland isimlerinin her birinin ayrı bir tarihi olduğunu, özellikle Türkler için “Turan” ne ise Almanlar için de “Teutonia”nın aynı anlama geldiğini ifade etmektedir.

¹³⁴ Maessen, *a.g.t.*, s.109-110. Ayşe Seren Akyoldaş, *Instrumentalization of Music in the Late Ottoman Empire: The Case Of The Teutonia*, *Boğaziçi Üniv., Sosyal Bilimler Ens., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul, 2010, s.173.

¹³⁵ Oğuz, *a.g.e.*, s. 428-429.

¹³⁶ Barabara Radt kitabında kesin rakamları bilinmemekle birlikte birçok Alman’ın Anadolu’ya geldiğini ve bugün hala onların torunlarının İstanbul’da yaşadığını, Türklerle evlenenlerin de olduğunu ifade etmektedir. Barbara Radt, *Geschichte der Teutonia Orient*-Institut der DMG, İstanbul, 2001, s.37.

Radt, *a.g.e.*, s. 23, 37. Maessen, *a.g.t.*, s.113.

¹³⁷ Akyoldaş, *a.g.t.*, s.122.

¹³⁸ Radt, *a.g.e.*, s.18, 66-67.

1925'te tekrar açılan Alemannia ve 1933'e kadar İstanbul'da var olan Deutscher Ausflugsverein gibi dernekler kendilerini fesh ederek Teutonia'ya¹³⁹ katılma kararı almış, birleşme 29 Kasım 1933'te gerçekleşmiş ve derneğin üye sayısı 310'a yükselmiştir. Dernek, Nazi iktidarı döneminde bu partinin etkisine girmiş ve parti ofisi Teutonia binasında açılmıştır. Safkan Almanların kontrolüne alınmak istenen derneğe üye olmak için Alman konsolosluğuna kaydolmak şartı getirilmiştir¹⁴⁰. Önceleri kimsenin konuşmalarından dolayı yargılanmadığı özgür bir Alman kulübü olan dernek, Hitler iktidarı ile birlikte kamuya açık antisemitizmi ve Alman okulunda Nazi ırk teorisi üzerine dersler yasaklandığından, Alman çocuklara ırk teorisi öğretilen bir yer haline gelmiştir. İdeolojik beyin yıkamanın gerçekleştiği Teutonia bir Alman evi olmaktan çıkmış, Yahudilerin, sosyalistlerin, liberallerin ve Almanya'dan gelen mültecilerin uzak durmayı tercih ettiği bir yer haline gelmiştir. Nazi Almanyasındaki duruma özellikle ülkenin sanayisinin kötü durumuna ilişkin dile getirdiği görüşler nedeniyle bir kadın üyenin kulüpten ihraç edilmesi, derneğin siyasi yöneliminin ulaştığı seviyeyi göstermektedir¹⁴¹. Ancak yine de Türkiye Cumhuriyeti kanunları sayesinde NSDAP, derneği tamamen ele geçiremezken, Türk hükümeti 1935'te Alman büyükelçiliğine Teutonia'da Nasyonal Sosyalist propaganda etkinlikleri düzenlenmeyeceği konusunda bir uyarıda bulunmuş¹⁴² ancak bu uyarıya rağmen pek çok sosyal faaliyet gerçekleştirilmeye devam edilmiştir¹⁴³.

Teutonia'nın faaliyetlerine bakıldığında, Alman okulu öğrencileri için haftada bir güveç yemeği yapılmış, ihtiyaç sahipleri için yardım toplanmıştır. Alman arkeoloji dairesi çalışanlarına kütüphane olarak dernek binasından üç oda tahsis edilmiş, arkeoloji ve tarih konusunda dersler verilmiştir. 1926'da kulübün kendi filarmoni orkestrası kurulmuş ve konserler vermeye başlanmıştır. Hitler'in iktidara gelişinin yıldönümlerinin müsamere ile kutlandığı kulüpte, Almanca kitap sergileri açılmış, 1936'da tiyatro gösterimleri başlamış, her faaliyette radyodan Nazi Marşı dinletilmiştir¹⁴⁴.

1939'da Deutsche Bank'ın İstanbul müdürlerinden Weitdmann, Teutonia'nın başkanı olmuş ve Alman kolonisinin başına da İstanbul Alman okulunun yönetim kurulunda denizcilik işletmesi müdürü olan Merves getirilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Kanunları yabancıların siyasi birlikler kurmasını yasakladığı halde –yasa daha çok sola karşı sert bir şekilde uygulanmıştır- Teutonia dernek binasında Nazi partisinin toplantıları düzenlenebilmiş, bu toplantılarda bayraklar gösterilmiş ve üniformalar giyilmiştir. Zaman zaman aramalar ve sorgulamalar yapılsa da 1941'de Teutonia daha güçlü hale gelmiştir¹⁴⁵.

1942'de ise bu durum değişmeye başlamıştır. Almanya'nın petrol ve insan gücünün azalması üzerine Alman hükümeti Türkiye'deki Alman kolonilerine çağrıda

¹³⁹ Glasneck, *a.g.e.*, s.45.

¹⁴⁰ Radt, *a.g.e.*, s. 70-71.

¹⁴¹ Maessen, *a.g.t.*, s.118.

¹⁴² Radt, *a.g.e.*, s. 71.

¹⁴³ Milliyet'teki bir habere göre Teutonia Alman Kulübünde yapılacak toplantıda General Konsolos M. Marekvald'ın bir nutuk vereceği haber verilmiştir. *Milliyet* 27 Nisan 1934-s.3. Başka bir haberde 1 Mayıs sebebiyle Alman konsoloshanesinde merasim yapılacağı, Alman Nasyonal Sosyalistlerinin bugünü resmi bayram olarak kabul etmeleri sebebiyle Alman konsolosluğunda resmî kabul yapılacağı ve Alman kolonisinin tebrikleri kabul edeceği, öğleden sonra ise Hitlerist gençler tarafından Teutonia kulüpte bir müsamere verileceği bilgisi paylaşılmıştır. *Milliyet* 1 Mayıs 1934- 1 Mayıs s. 3. Yine Milliyette Almanya'nın savaş öncesi her toprak işgalinde Türkiye'deki Almanların Teutonia kulübünde toplanarak şenlik yaptığı, öncesinde Almanya'da söylenecek olan Nazi marşının radyo ile her tarafa verileceğinden bütün Almanların marşı ayakta dinleyerek hep bir ağızdan marşı okuyacakları yazılmıştır. *Milliyet*, 3 Mart 1935 s.3. Akşam gazetesindeki bir haberde Alman bandıralı General von Steuben vapurunun 450 seyyah ile İstanbul'a geldiği ve vapurun orkestrasının Teutonia'da bir konser verip ayrılacağı bilgisi paylaşılmıştır. *Akşam*, 27 Mart 1937 s.16.

¹⁴⁴ *Milliyet*, 31 Ocak 1935, s. 3

¹⁴⁵ Glasneck, *a.g.e.*, s.46.

bulunmuş¹⁴⁶,hatta 20 Kasım 1943 tarihli The Times gazetesinde ise “The Ghost of 1918” başlığı altında Almanların Türkiye’deki Alman kolonileri üzerine propagandası için koloni üyelerine kahverengi bir kitapçık dağıtıldığı, kitapçıkta Asya Türkiye, Güney Rusya ve Kafkasya dışında Alman işgali altındaki yerlerin haritada gösterilerek 1918 Almanyası ile kıyas yapıldığı aktarılmıştır. Aynı kitapçıkta Alman endüstrisinin 1918’de durmuş olduğu 1943’te ise tam gaz çalıştığı ifadelerine yer verilmiş, 1918’in aç çocukları ile 1943’ün sağlıklı, güler yüzlü Alman gençleri kıyaslanmış ancak bombalanan Alman şehirlerinden gelen mültecilerin acıları ve Alman halkının yaşadığı yoksullukla utanç verici bir şekilde alay ettiği gerekçesiyle bu kitapçığın kolonilerdekilerin hoşuna gitmeyerek çöpe atıldığı cümlelerine yer verilmiştir¹⁴⁷.

II. Dünya Savaşından sonra Alman kolonisi dağılmış, İsviçre, Alman-Macar, Alman-Çek gibi Alman olmayan pasaporta sahip Teutonia üyeleri Türkiye’de kalmıştır. Diğerleri gemiyle ya da trenle Almanya’ya gönderilmiş, dönmek istemeyenler Kırşehir¹⁴⁸, Çorum ve Yozgat’ta misafir edilerek 16 ay sonra İstanbul’a dönmüşlerdir¹⁴⁹. Bunların bazıları 1951’den sonra Türk-Alman savaş halinin sona ermesiyle Almanya’ya dönmüştür¹⁵⁰. Teutonia 1952’de 1939 Dernek Tüzüğüne göre yeniden açılmıştır¹⁵¹. İstanbul’da kalan Teutonia üyelerini İsviçreli, Alman Macarlar, Alman Çekler oluşturmuş, savaş sonrası mali sıkıntılar yaşasa da kulüp yöneticileri kendi şartlarıyla kulübü ayakta tutabilmiştir¹⁵².

Teutonia, iki dünya savaşı arası yıllarda en etkin Alman kulübü/derneği olmakla birlikte onun dışında Alman kolonisinin zaman ayırmaya teşvik edildiği diğer örgütler Hitlerjugend, Jungvolk, Bund Deutscher Madels, Nazi Lehrerbund, Bund der Auslandsdeutschen, Arbeitsdients, Sportverein ve Turnverenia’dır. Üyeleri işçilerden oluşan Turnverenia, Naziler için bir sosyal yardım kuruluşuna dönüşmüştür¹⁵³. Özetle denilebilir ki, Türkiye’deki Alman kolonisi, Nazi ilkelerine sempati duymadığına inanılan pek çok unsuru barındırsa da parti, burada bulunan hemen hemen tüm Almanların bağlılığını elde etmeyi, zamanını bunlarla meşgul etmeyi başarmıştır¹⁵⁴. Almanya ile her türlü siyasi ve iktisadi ilişkilerin kesilmesi üzerine el konulmuş olan Alman kolonisine ait her türlü giyim ve ev eşyası, savaş sonrası ilgililerine teslim edilmek üzere Alman Büyükelçiliğine teslim edilmiştir¹⁵⁵.

1954’ten sonra Teutonia, Türk-Alman Yardım Cemiyeti Bülteni çıkarmaya başlamış ve tüm malları iade edilmiştir. Eski üyelere yenileri de eklenmiş, Teutonia restoranı bir Alman evi haline getirilmiş, yine tiyatro, festival, yardım organizasyonları yapılmıştır. Zamanla İstanbul nüfusunun artmasıyla birlikte kulüp 2000’li yıllarda yenilense de etkisini kaybetmiştir¹⁵⁶.

¹⁴⁶ Two Problems for Hitler, *The Times*, 20 Ocak 1942.

¹⁴⁷ The Ghost of 1918, *The Times*, 20 Kasım 1943.

¹⁴⁸ Kubaseck, *a.g.e.*, s.86.

¹⁴⁹ Bu illerde misafir edilen Alman kolonilerin yaşadıklarına ilişkin ayrıntılı bilgi için bakınız: Kemal Yalçın, *Haymatlos*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2024.

¹⁵⁰ Radt, *a.g.e.*, s.96.

¹⁵¹ Radt, *a.g.e.*, s.23.

¹⁵² Maessen, *a.g.t.*, s. 117, “Teutonia Kulübü açılıyor. Şehrimizde bulunan Alman kolonisi mensupları hükümete müracaat ederek Teutonia isimli eski Alman kulübünün yeniden faaliyete geçmesine izin verilmesini istemiştir. Hükümetçe bu izin verildiğinden kulüp yakında faaliyete geçmek üzere 2 Ekimde umumi heyet toplantısını yapacaktır”. *Vatan*, 19 Eylül 1952 s.2.

“Teutonia Türk-Alman yardım derneği sizleri İstanbul park otelde 2 Ekim 1952 saat 13.00 te yapılacak genel kurul toplantısına davet ediyor. Gündem: Yönetim Kurulu seçimi”. *Vatan*, 29 Eylül 1952 s.6. “Teutonia’da Alman kilise tiyatrosu sahne aldı”. *Vatan*, 6 Kasım 1957, s.2.

¹⁵³ *Department Of State, Department Of The United States Of America, 867.00 NAZI/1. No:74.*

¹⁵⁴ *Department Of State, Department Of The United States Of America, 867.00 NAZI/1.No:74.*

¹⁵⁵ *BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer No: 136-69-14.*

¹⁵⁶ Radt, *a.g.e.*, s.24.

Sonuç

Milli Mücadelenin zaferle sonuçlanmasının ardından milletleşme ve çağdaşlaşma hedefiyle inkılaplar yapmaya başlayan yeni Türk devleti, okumuş genç insanlarını savaşlarda kaybetmiş olmanın olumsuzluğunu en çok savaş sonrası yeniden yapılanmada hissetmiş, maddi ve manevi kayıpların getirdiği bu olumsuzluğun yanı sıra Lozan Antlaşması'ndan kalan ve çözümlenemeyen sorunlar nedeniyle İngiltere ve Fransa ile ilişkiler geliştirememiş, gerek dış ilişkilerde SSCB tekelinden kurtulmak gerekse de ticari partner arayışı sebebiyle Almanya ile ilişkiler tekrar tesis edilmek istenmiştir. Türkiye-Almanya ilişkileri yaklaşık 270 yıllık bir geçmişe dayanmaktadır. Batılı ülkelerle birlikte olma hedefi Tanzimat'tan itibaren var olmakla birlikte, Cumhuriyet döneminde çağdaşlaşma ve çağdaş uygarlıklara paralel ve onlarla uyum içinde olma hedefi bu ülkelerle ilişkilerin devamını sağlamış, bu durum kültürel modernleşmenin izleyeceği politikayı da tayin etmiştir. Bu politikanın bir sonucu olarak yeni Türk devleti Hitler iktidarı öncesinde ve sonrasında Almanya'da istenmeyen, işini kaybetmiş veya rejime muhalif olan uzmanları Türkiye'ye davet etmiş, bu daveti insani bir duyguyla onları kurtarmak için değil, çağdaşlaşma hedefine ulaşmada alanında uzman bu insanlardan faydalanmak için yapmış ve savaş yıllarında da bu insanlara sahip çıkmaktan vazgeçmemiştir. Türkiye için durum bu iken, iki dünya savaşı arası yıllarda ülkeler arasındaki kültürel ve ideolojik rekabet, özellikle Almanya gibi totaliter ve faşist bir ülkenin propaganda faaliyetlerini artırırken, bu propaganda yoğun olarak kültür yönüyle gerçekleştirilmiş, eğitilmiş kadro sıkıntısı yaşayan Türkiye'ye davet edilen bu bilim, sanat insanları ve uzmanlar Almanya'nın siyasi amaçları doğrultusunda uzmanlık alanlarını araçsallaştırmış ve Alman propagandasının en etkin vasıtaları olmuşlardır. Liberal, komünist, sosyal demokrat, diplomat, muhafazakar, Nasyonal Sosyalist ve Yahudi olan ve olmayan bu uzmanlar, Alman kültür politikası gereği siyasi bir misyonla aileleriyle birlikte Türkiye'ye taşınmışlar, Türkiye'deki çeşitli kurumlarda etkili olarak, Türkiye'nin Almanya yanında savaşa girmesi için ülkelere istihbarat, örgütlenme ve Nazi propagandası yapma şeklinde özel bir görev üstlenmişlerdir. Alman uzmanların Türkiye'ye gelişindeki süreklilik, bilinçli ve planlı bir sosyo-politik hedefin ürünü olarak Nazi iktidarının bilgisi dahilinde gerçekleşmiştir.

Cumhuriyetin ilanı sonrası Almanya Türkiye'de kısa süre içerisinde I. Dünya Savaşı öncesindeki konumuna ulaşmış, ekonomik ilişkilerin geliştirilmesiyle başlayan bu süreç ile özellikle 1933 sonrası Türkiye'de önemli bir Alman kültür nüfuzu oluşmuş, bu durum II. Dünya Savaşı ve sonrasında da devam etmiştir. 1924'ten itibaren neredeyse 25 yıl aralıksız ve karşılıklı ziyaretlere dayanan ilişkiler sonucu Türkiye, başka hiçbir ülke ile Almanya ile olduğu kadar sıkı uygulanan bir değişim programı izlememiştir. Tüm bu faaliyetlerle Almanya Türkiye'yi yanında savaşması için ikna edemese de Türkiye'nin çağdaşlaşma amacıyla Türk kurumlarının yeniden yapılandırılması sürecinde Alman uzmanlardan yararlanmış olması, bu kurumlarda uzun süre devam edecek olan Alman kültürünün etkisini kaçınılmaz hale getirmiştir. Basının ve radyonun sınırlı etkisinin aksine, bilimsel ve kültürel alanda Alman uzmanların varlığı yavaş ilerleyen fakat uzun süreli ve derinlere inen bir sonuç elde etmiş, çoğu 1970'lerde ölen ve kalanı ülkelere dönen Alman uzmanların öğrencileri ve haleflerinin, öğrendiklerini uygulamaya devam etmeleri daha uzun yıllar Türk kurumlarında Alman kültürünün etkili olmasını sağlamıştır. Ayrıca Alman kültürel diplomasisi savaş sonrasında da enstitü ve vakıflar aracılığıyla devam ettirilmiştir. Doğal olarak uzun yıllar devam eden Alman kültür etkisinin ve nüfuzunun bir anda azaltılamayacağı da ortadadır.

Türkiye’de 1925-1950 yılları arası Alman kültür etkisi/nüfuzunun hangi seviyeye ulaştığına dair, II. Dünya Savaşı sonrası yıllardan bakarak bir ışık tutması açısından, Resul Babaoğlu’na ait değerli bir çalışma olan “Türkiye’nin Soğuk Savaş Dönemi Kültür Hayatında İngiliz Etkisi” adlı eseri zikretmek gerekir. Eserde, Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye’ye gelen Alman uzmanların Alman eğitiminden geçmiş ve Alman ideolojisine bağlı kişiler olduğu vurgulanmış, bunun sonucunda 1925-1950 yılları arasında Türkiye üzerinde bariz bir Alman etkisi olduğu ifade edilmiştir. Eserde, 1940 sonrası İngiliz kültür diplomasisinin, Alman kültür nüfuzunu kırmak için yaptığı faaliyetlerden bahsedilmiş, daha 1940’lardan itibaren İngiltere’nin tıpkı Almanya gibi dilden başlayarak, Halkevlerinde İngilizce dersler vermek üzere öğretmenler gönderdiği, 1942’de Londra’da bir Halkevi açıldığı, İngiltere’ye Türkiye’den öğrenciler gönderildiği, savaş sonrası Türkiye’nin Amerika’dan sonra en yakın müttefiki olarak İngiltere’nin İngiliz Arkeoloji Enstitüsü’nü kurduğu, karşılıklı uzman ziyaretleri, müzik festivalleri, kültür antlaşmaları ve açılan okullarla tıpkı Almanya gibi Türkiye’de bir kültür nüfuzu kurmaya çalıştığı şeklinde bilgiler paylaşılmıştır. Bu örnek Türkiye’deki Alman kültür nüfuzunun ulaştığı boyutu yabancı bir ülke gözüyle göstermekle birlikte, savaş öncesi ve sırasında verilen kültür propaganda ve diplomasi mücadelesinin 1950 sonrası bu kez de dış ilişkilere paralel bir İngiliz kültür nüfuzunun kurulmak istendiğini göstermesi, Türk kültürünün geçmişten günümüze içinde bulunduğu kültür emperyalizmi tehlikesini gözler önüne sermesi açısından önemli ve endişe vericidir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Department Of The United States Of America.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (BCA).

Sürelî Yayınlar

Akşam

Cumhuriyet

Milliyet

Tan

The Times

Ulus

Vatan

Kitaplar, Makaleler, Tezler ve İnternet

Akarşlan, M. Türk-Alman İlişkileri, *Uludağ Ün. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.13, S.1-2, 1992, ss.161-166.

Akyoldaş, A.S. Instrumentalization of Music in the Late Ottoman Empire: The Case Of The Teutonia, *Boğaziçi Ün. Sosyal Bilimler Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul, 2010.

Alemdar, A. Kültürel Diplomasi:Almanya ve Türkiye Örneği, *Hacettepe Ün. Türkiyat Araştırmaları Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, 2018.

Alkan, E. Hüsrev Gerde Hayatı ve Siyasi Kişiliği (1884-1962) *Ankara Hacı Bayram Veli Ün. Sosyal Bilimler Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, 2019.

Alkan, R. Die “Türkische Post”: Türkiye’de Bir Nazi-Propaganda Gazetesi ve Matbuat

- Umum Müdürlüğü, *Selçuk Üniv. Sos. Bil. Ens. Der.* 2019, Prof. Dr. Fuat Sezgin Özel Sayısı, ss.200-208.
- Alman Federal Cumhuriyeti Başkonsolosluğu ve İstanbul'daki Alman Kuruluşları*, AFCB Basın ve Halkla İlişkiler Dairesi Yay. İstanbul, 2020.
- Altay, S. Alman Sanatçı Paul Hindemith'in Türk Müzik Yaşamının Düzenlenmesine Yönelik Çalışmaları, *Hacettepe Üniv. Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2022, ss.425-457.
- Babaoğlu, R. *Türkiye'nin Soğuk Savaş Dönemi Kültür Hayatında İngiliz Etkisi (1948-1965)*, Libra Yay. İstanbul, 2019.
- Avcı, R. Sömürünün Ulaşım Aygıtları: Bağdat Demiryolu Özelinde Alman Emperyalizmi, *Mukaddime*, 6 (2), 2015, ss.263-282.
- Belge, H. Alman Kolonyal Politikaları ve Protestan Misyonerliği İçin Bir Örnek: Amasya Atabey Çiftliği (1879 - 1919), *Journal of History Studies*, p. 49-75, November 2018.
- Bozkanat, E. Algı Yönetimi ve Propaganda: Nazi Almanyası Üzerinden Bir Değerlendirme, *Marmara Üniv. Öneri Dergisi*, C.16, S.55, 2021, ss. 74-94.
- Çiftçi, E. *Prusya'dan NATO'ya Türk Ordusunda Batı Etkisi 1880-1960*, Kronik Yay. İstanbul, 2022.
- Derviş, S. *Kırkklı Yıllar 1*, Tüstav, İstanbul, 2002.
- Dirican, C. Dış Ticarete Ulusal (Yerli) Para Cinsinden (Kliring) Takas ve Ödeme İşlemlerinin Uygulanabilirliği: Türkiye Uygulaması İçin Durum ve Gereksinimler, *Special Issue on Applied Economics and Finance, Journal of Yaşar University*, C.14, ss.48-61.
- Duman, M. Arşiv Belgelerine Göre 1933 Yılı Türkiye-Almanya İlişkileri, *Alternatif Politika*, 2020, 12(3), ss.590-620.
- Fletcher, C.R. Refugee Mathematicians: A German Crisis and a British Response 1933-1936, *Historica Mathematica*, 13, 1986, ss.13-27.
- Glasneck, J. *Türkiye'de Faşist Alman Propagandası*, Onur Yay. Ankara, 1968.
- German Foreign Office Documents, German Policy in Turkey (1941-1943)*, Moscow, 1948.
- Gökpınar, H. Hitler'in Türkiye Siyaseti, *Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Ens. Basılmamış Doktora Tezi*, Ankara, 2017.
- Hasanov, A. *Jeopolitik*, Babıalı Kültür Yay. İstanbul, 2012.
- Hauer, M.L. Werner Otto von Hentig, *Central Asian Survey*, Volume 3, Issue 2, 1984, p.138-141.
- Hekimler, O. Türkiye Almanya İlişkilerinde Nasyonal Sosyalist Almanya'dan Türkiye'ye Sığınan Aydınların Etkisi, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, C.21, Özel Sayı, ss.876-898.
- Kasım, M. Hitler Döneminde Propaganda Aracı Olarak Radyo, *Selçuk İletişim*, 2011, C.6 S.4, ss.64-75.
- Kaşıyüğun, A.-Çolak, M. Savaş ve Propaganda: Birinci Dünya Savaşı'nda Alman Propagandası, *History Studies*, C.6, S.5, 2014, ss.157-176.
- Koçak, C. *Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)*, TTK, Ankara, 1991.
- Köse, M. 1927 Nüfus Sayımı ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi, *Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ens. Basılmamış Yüksek lisans Tezi*, 2010.
- Kubaseck, C. *Deutsche Wissenschaftler im Turkischen Exil: Die Wissenschaftsmigration in die Türkei 1933-1945*, Orient Institut, İstanbul, 1997.
- Kuşçi, A. Arşiv Belgelerine Göre İkinci Türk Tarih Kongresi (20-25 Eylül 1937), *Bellek*, C.3,S.2, 2021, ss.177-191.

- Landau, J.M. *Pantürkizm*, çev: Mesut Akın, Sarmal Yay. İstanbul, 1999.
- Maessen, J.A.H. Building Beyoğlu: Histories of palace in a central district in İstanbul, *University of Amsterdam, Thesis*.
- Mangold-Will, S. *DeutscheinderTürkei*,
<https://www.bpb.de/themen/europa/tuerkei/184978/deutsche-in-der-tuerkei-1933945/#node-content-title-1> Erişim: Eylül 2023.
- Oğuz, B. *Faşizm, Alman Kimliği Türkiye İle İlişkiler*, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul, 2008.
- Onursal, B.F.-Başaran, D. Bağdat Demiryolu Projesi Üzerinden Almanya’nın Barışçıl Nüfuz Etme Stratejisine Dair Okuma, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, S.2, Aralık 2020,ss.325-358.
- Ortaylı, İ. *Osmanlı İmparatorluğu’nda Alman Nüfuzu*, Timaş Yayınları, İstanbul,2012.
- Özgiray, A. Türkiye-Almanya ilişkileri (1923-1939) , *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 1998, C.13, S.1, ss.5-23.
- Özdemir, N. Atatürk Dönemi Türk Dil Kurultayları ve Güneş Dil Teorisi, *Atatürk Dergisi*, C.12, S.1, ss.19-24.
- Özgüldür, Y. *Türk-Alman İlişkileri (1923-1945)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1993.
- Papen, F.V. *Alman Büyükelçi Franz Von Papen’in Anıları*, çev: Ahmet Özgiray, Er Yay. İstanbul, 2017.
- Pusch B.-Splitt, J. Binding the Almancı to the “Homeland” –Notes from Turkey, *Perceptions*, Volume 18, Issue 3, 2013, ss.129-166.
- Radt, B. *Geschichte der Teutonia*, Orient-Institut der DMG, İstanbul, 2001.
- Reismann, A. German Jewish intellectuals’ diaspora in Turkey: 1933-1955, *The Historian*, 2007.
- Reismann, A. They Helped Modernize Turkeys Medical Education and Practise:Refugees from Nazism 1933-1945. *Gesnerus*, 65, 2008, ss.56-85.
- Shaw, S.J. *Yahudi Soykırımı ve Türkiye*, Timaş Yay. İstanbul, 2016.
- Şen, F. *Ayyıldız Altında Sürgün Türk Alman İlişkilerinde Tarihsel Bir Kesit (1933-1945)*, Kaynak Yay. İstanbul, 2018.
- Taş, M. *Bağdat Demiryolu Hattı*, Atayurt Yayınları, Ankara, 2021.
- Tekeli, İ.-İlkin, S. *Max von der Porten und Die Entstehung der Staatlichen Wirtschaftsunternehmen in der Türkei*, Friedrich Ebert Stiftung, İstanbul, Turkey, 1993.
- Tezkan, Y.-Taşar, M. *Dünden Bugüne Jeopolitik Dünya ve Türkiye*, Ülke Yay. İstanbul, 2002.
- Türk, F.-Kaya, E. Türk-Alman İlişkileri Bağlamında Anadolu’da Alman Göçmenler: Amasya Örneği, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.21, S.2, Aralık 2019, ss.683-713.
- Vural, M.K. II. Dünya Savaşı Türkiyesi’nde Bir Muhalefet Örneği Olarak “Tan” Gazetesi, *ÇTTAD*, VII/16-17, 2008, ss.381-395.
- Welch, D. *Nazi Propaganda The Power And The Limitations*, Routledge, Newyork and London, 1983.
- Yakar, M.-Südaş, İ. Türkiye’de Yabancı Nüfusun Yeni Coğrafyaları, *Ege Coğrafya Dergisi*, 28 (2), 2019, İzmir, ss. 129-164.
- Yalçın, K. *Haymatlos*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. İstanbul, 2024.
- Yavuz, C. *Osmanlı’dan Günümüze Alman Gizli Servisi*, Kripto Yay. Ankara, 2016.

Reichsgesetzblatt

Teil I

1933	Ausgegeben zu Berlin, den 7. April 1933	Nr. 34
Inhalt: Gesetz zur Wiederherstellung des Berufsbeamtentums. Vom 7. April 1933. S. 175		

**Gesetz zur Wiederherstellung des Berufsbeamtentums.
Vom 7. April 1933.**

Die Reichsregierung hat das folgende Gesetz beschlossen, das hiermit verkündet wird:

§ 1

(1) Zur Wiederherstellung eines nationalen Berufsbeamtentums und zur Vereinfachung der Verwaltung können Beamte nach Maßgabe der folgenden Bestimmungen aus dem Amt entlassen werden, auch wenn die nach dem geltenden Recht hierfür erforderlichen Voraussetzungen nicht vorliegen.

(2) Als Beamte im Sinne dieses Gesetzes gelten unmittelbare und mittelbare Beamte des Reichs, unmittelbare und mittelbare Beamte der Länder und Beamte der Gemeinden und Gemeindeverbände, Beamte von Körperschaften des öffentlichen Rechts sowie diesen gleichgestellten Einrichtungen und Unternehmungen (Dritte Verordnung des Reichspräsidenten zur Sicherung der Wirtschaft und Finanzen vom 6. Oktober 1931 — Reichsgesetzbl. I S. 537 —, Dritter Teil Kapitel V Abschnitt I § 15 Abs. 1). Die Vorschriften finden auch Anwendung auf Bedienstete der Träger der Sozialversicherung, welche die Rechte und Pflichten der Beamten haben.

(3) Beamte im Sinne dieses Gesetzes sind auch Beamte im einstweiligen Ruhestand.

(4) Die Reichsbank und die Deutsche Reichsbahn-Gesellschaft werden ermächtigt, entsprechende Anordnungen zu treffen.

§ 2

(1) Beamte, die seit dem 9. November 1918 in das Beamtenverhältnis eingetreten sind, ohne die für ihre Laufbahn vorgeschriebene oder übliche Vorbildung oder sonstige Eignung zu besitzen, sind aus dem Dienste zu entlassen. Auf die Dauer von drei Monaten nach der Entlassung werden ihnen ihre bisherigen Bezüge belassen.

(2) Ein Anspruch auf Wartegeld, Ruhegeld oder Hinterbliebenenversorgung und auf Weiterführung der Amtsbezeichnung, des Titels, der Dienstkleidung und der Dienstabzeichen steht ihnen nicht zu.

(3) Im Falle der Bedürftigkeit kann ihnen, besonders wenn sie für mittellose Angehörige sorgen, eine jederzeit widerrufliche Rente bis zu einem Drittel

(Wierzejener Tag nach Ablauf des Ausgabestags: 21. April 1933)
Reichsgesetzbl. 1933 I

des jeweiligen Grundgehalts der von ihnen zuletzt besetzten Stelle bewilligt werden; eine Nachversicherung nach Maßgabe der reichsgesetzlichen Sozialversicherung findet nicht statt.

(4) Die Vorschriften der Abs. 2 und 3 finden auf Personen der im Abs. 1 bezeichneten Art, die bereits vor dem Inkrafttreten dieses Gesetzes in den Ruhestand getreten sind, entsprechende Anwendung.

§ 3

(1) Beamte, die nicht arischer Abstammung sind, sind in den Ruhestand (§§ 8 ff.) zu versetzen; soweit es sich um Ehrenbeamte handelt, sind sie aus dem Amtsverhältnis zu entlassen.

(2) Abs. 1 gilt nicht für Beamte, die bereits seit dem 1. August 1914 Beamte gewesen sind oder die im Weltkrieg an der Front für das Deutsche Reich oder für seine Verbündeten gekämpft haben oder deren Väter oder Söhne im Weltkrieg gefallen sind. Weitere Ausnahmen können der Reichsminister des Innern im Einvernehmen mit dem zuständigen Justizminister oder die obersten Landesbehörden für Beamte im Ausland zulassen.

§ 4

Beamte, die nach ihrer bisherigen politischen Betätigung nicht die Gewähr dafür bieten, daß sie jederzeit rüchhaltlos für den nationalen Staat eintreten, können aus dem Dienst entlassen werden. Auf die Dauer von drei Monaten nach der Entlassung werden ihnen ihre bisherigen Bezüge belassen. Von dieser Zeit an erhalten sie drei Viertel des Ruhelohnes (§ 8) und entsprechende Hinterbliebenenversorgung.

§ 5

(1) Jeder Beamte muß sich die Veretzung in ein anderes Amt derselben oder einer gleichwertigen Laufbahn, auch in ein solches von geringerem Rang und planmäßigem Diensteinkommen — unter Vergütung der vorchriftsmäßigen Anzugskosten — gefallen lassen, wenn es das dienstliche Bedürfnis erfordert. Bei Veretzung in ein Amt von geringerem Rang und planmäßigem Diensteinkommen behält der Beamte seine bisherige Amtsbezeichnung und das Diensteinkommen der bisherigen Stelle.